

Η επιστροφή του χαμένου τραύματος: η μεταψυχολογία της επανάληψης του τραυματικού

Σάββας Μπακιρτζόγλου Ψυχολόγος-ψυχαναλυτής

1. Η ρήξη της συνέχειας της ψυχικών λειτουργιών.

Η λέξη τραύμα, δάνειο στην ψυχανάλυση από την ιατρική και την χειρουργική επιστήμη, προέρχεται από το ρήμα τι-τρώσκω, που σημαίνει πληγώνω «*με ταυτόχρονη ρήξη των ιστών του δέρματος...*» (Μπαμπινιώτης, 1998). Παρομοίως, το τραύμα ή τρώμα στη δωρική διάλεκτο, είναι «*βλάβη του σώματος εξ'εξωτερικής βίας επιφέρουσα λύσιν της συνεχείας των ιστών και αιμόρροϊαν, πληγή, λαβωματιά*», (Δημητράκος, 1958). Το τραύμα εννοιολογικά διαφοροποιείται από τον τραυματισμό, καθώς η πρώτη λέξη σηματοδοτεί την εξωτερική βία που προξενεί την σωματική πληγή, ενώ η δεύτερη παραπέμπει στις συνέπειες του τραύματος επί του συνόλου του οργανισμού. Ωστόσο στα κείμενα του Freud συναντάμε μόνο την λέξη τραύμα, καθώς η γερμανική γλώσσα αγνοεί τη διάκριση των δύο (Brette 2002).

Η ψυχολογιοποιημένη έννοια της λέξης χρησιμοποιήθηκε από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα για να εξηγηθούν διάφορα σύνδρομα, πρωτίστως η *τραυματική νεύρωση*. Το 1892 οι Charcot και Freud του αιτιοκρατικού ρεύματος της εποχής, συνέδεσαν την αιτιολογία της υστερίας με το τραύμα (πρώτη θεωρία του τραύματος 1890-1897)¹ έτσι ώστε η έννοια του σωματικού τραύματος να μετεξελισσεται σε αυτήν του ψυχικού, ένδειξη ότι η επιστημονική σκέψη άρχιζε προσδευτικά να απαγκιστρώνεται από την αποκλειστικότητα του οργανικού-υλικού προσδιορισμού του τραυματικού συμβάντος. Στην δεύτερη θεωρία του τραύματος (1920) ο Freud

¹ Πρόκειται για την θεωρία της αποπλάνησης, κατά την οποία η υστερία προκύπτει από ένα προσεξουαλικό (πριν την εφηβεία) shock. Οι εμπνευστές αυτής της θεωρίας πρέσβευαν ότι το τραύμα ήταν πρωτίστως σεξουαλικής προέλευσης, επομένως η νεύρωση ήταν το προϊόν μιας σεξουαλικής σαγήνης ή βιαιοπραγίας την οποία το άτομο έζησε κατά την παιδική ηλικία. Ο πρώτος χρόνος του τραύματος περιλαμβάνει τη σκηνή της αποπλάνησης αυτήν καθεαυτή ενώ ο δεύτερος χρόνος, κατά την εφηβεία ή αργότερα, αφορά στη συνθήκη κατά την οποία ένα σύγχρονο γεγονός φαινομενικά ανώδυνο *θυμίζει* συνειρμικά το πρώτο («εκεί και τότε»), έτσι ώστε το πρωτοπαθές τότε να ενεργοποιείται και να επικαιροποιείται καθιστάμενο τοιουτοτρόπως τραυματικό ετεροχρονισμένα, εκ των υστέρων.

απομακρύνθηκε από τον σεξουαλικό ντετερμινισμό, σημειώνοντας ότι η κάθε συνθήκη κινδύνου μπορεί να προξενεί μια ανεξέλεγκτη διεγερτική-δυσφορική κατάσταση υψηλής εντάσεως και ότι οι υπερβολικές διεγέρσεις μπορεί να μετατρέψουν το Εγώ σε Αυτό, την οργάνωση και τη δομή σε χάος. Συνέδεσε εν τέλει το τραύμα με απειλητικά και οδυνηρά γεγονότα, όπως αυτά που λαμβάνουν χώρα σε μία σύρραξη, στις αιματηρές τραγωδίες της ιστορίας (βασανιστήρια, καθείρξεις, εγκλεισμοί κ.λ.π), με συνέπεια την εγκατάσταση αλλοιώσεων και εκσεσημασμένης σημειολογίας της ψυχής ή της συμπεριφοράς (κατάθλιψη, υποχονδρία, αγωνία, παραλήρημα...), επειδή ο οργανισμός χάνει τα «μέσα» του. Ωστόσο το 1905, διεύρυνε τη σκέψη μας επί της υποκειμενικότητας του τραύματος όταν σημείωνε ότι *«καμία εμπειρία καταλήγει να έχει παθολογική συνέπεια ως ανυπόφορη για το Εγώ, στην περίπτωση κατά την οποία το τελευταίο θα ήταν σε θέση να ενεργοποιήσει τους αμυντικούς του μηχανισμούς»* (σ.276).

Ένα γεγονός στη ζωή του υποκειμένου μπορεί να μην προσβάλλει το σώμα του, αλλά να τον πονάει εξίσου, εφόσον αναπαρίσταται ως εσωτερικό και ξένο αντικείμενο. Σε όλες τις περιπτώσεις, ο πόνος είναι μια βαθιά απορρύθμιση της ψυχικής ζωής που διαφεύγει της αρχής της ευχαρίστησης στην (Nasio στην Κανελλοπούλου 2000). Ο Freud (1895), εξηγούσε τον ψυχικό πόνο με το ίδιο μοντέλο που χρησιμοποιούσε για το σωματικό άλγος, έτσι ώστε η έννοια του ψυχικού πόνου να αντιγράφει αυτήν του σωματικού (μετάδοση του πόνου μέσα από χημικά μόρια, ειδικές ουσίες), άποψη με την οποία συνάδει και η σύγχρονη αντίληψη του πόνου από τη σκοπιά της ιατρικής, της βιολογίας, της βιοχημείας και της νευρολογίας. Παρομοίως ο Κουρέτας (2009), σημειώνει ότι ο πόνος, αρχικά αισθητός στο σωματικό επίπεδο, μπορεί να οδηγήσει στο ψυχικό αίσθημα της δυσαρέσκειας ή, αργότερα, και σε αυτό του άγχους ή της θλίψης.

Το τραυματικό αφορά στο ανυπόφορο, στο ανείπωτο, σε αυτό που δε μπορεί να μιληθεί. Είναι η οδυνηρή συνέπεια μιας πληθώρας ερεθισμών που δέχεται το Εγώ π.χ. ένα βίαιο «χτύπημα», ένα τελείως αιφνιδιαστικό και απρόσμενο βίωμα, για τα οποία ο ψυχισμός δεν ήταν προετοιμασμένος, δεν βρισκόταν εκείνη τη στιγμή σε εγρήγορση. Προκαλεί σε συντριπτικά μικρό χρονικό διάστημα μια ύψιστη ποσότητα διεγερσιμότητας στην ψυχική ζωή του ατόμου, τόση που το Εγώ να μην μπορεί να την εκτονώσει (αποφορτίσει), με συνέπεια η αρνητική εμπειρία να παραμένει στον ψυχισμό εν είδει τοξικού αντικειμένου. Συμπυκνώνει τις ζοφερές συνέπειες τόσο εξωτερικών γεγονότων (π.χ. ατύχημα ξαφνικό και σαρωτικό, περιπτώσεις βίας, πολέμου, περιβαλλοντικών στερήσεων), όσο και εσωτερικών ανεπαρκειών π.χ. τυχόν ελλείψεις εσωτερικεύσεις², παρατεταμένο αίσθημα

² Διαμέσου της ψυχικής εργασίας της εσωτερικεύσης το υποκείμενο ενδοβάλλει εντός του-κατά το μοντέλο της θρέψης- το εξωτερικό αντικείμενο μετασχηματίζοντάς το σε ψυχικό, διαδικασία αφομοιωτική και μεταλλακτική χάρη στην οποία το άτομο εισάγει μέσα του αυτό που είναι έξω έτσι ώστε να αμβλύνεται η διεγερσιμότητα της ετερότητας που διαφορετικά θα παρέμενε τραυματική.

απώλειας εαυτού, πλημμυρίδες απαιτητικών ενορμητικών ώσεων που κατακλύζουν το Εγώ του υποκειμένου.

Κλινικό παράδειγμα. Ένας άνδρας που έβλεπα σε ψυχαναλυτική θεραπεία με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως μετέδωσε, μέσω του λανθάνοντος περιεχομένου του λόγου του, τόσο τη δυσανεξία του Εγώ στην έσωθεν τραυματογενή ποσότητα των συγκινήσεων που κατέκλυζε τον οργανισμό του, όσο και τον τρόπο που αμυνόταν ενάντια σε αυτές. Αναφερόμενος στις σπουδές που είχε κάνει στο εξωτερικό είπε: «...την εποχή των βροχών στη Βενετία που ήμουν, τα μαγαζιά πλημμύριζαν και οι μαγαζάτορες έδιωχναν τα νερά με τις σκούπες...», συμπυκνώνοντας τοιουτοτρόπως την μαζικότητα με την οποία ο οργανισμός του μετρήχeto του αμυντικού μηχανισμού της καταστολής³ κατά των ενστικτωδών του διεγέρσεων. Τα μαγαζιά μοιάζουν να αναπαριστούν τον εαυτόν του, η πλημμύρα τη λιβιδινική ρευστότητα που τον κατέκλυζε, ενώ οι σκούπες και το σκούπισμα των νερών την αμυντική και προστατευτική λειτουργία του Εγώ ενάντια στην ενορμητική επέλαση.

Η Mc Dougall (2001), αναφέρεται σε αρχαϊκές ερωτικές φαντασιώσεις εχθρικού περιεχομένου (έσωθεν τραυματογενείς διεγέρσεις), που κάνουν ώστε ενίοτε το αγαπών να είναι ισοδύναμο του καταβροχθίζει ή του καταβροχθίζεσθαι με συνέπεια ο έρωτας να είναι αδύνατος (φόβος του υποκειμένου πως αν αγαπήσει το αντικείμενο, ταυτόχρονα θα του επιτεθεί).

Ορίζουμε εν τέλει το τραυματικό ως τη δυσμενή κατάληξη στην οποία περιέρχεται ο οργανισμός εξαιτίας έξωθεν ή και έσωθεν εκσεσημασμένα διεγερτικών συνθηκών που καθίστανται άκρως επίπονες και λυσιμελείς, οδυνηρές και συνθλιπτικές ως προς τις δυνατότητες του Εγώ να κυριαρχήσει σ' αυτές, με συνέπεια την εγκατάσταση αρχαϊκών και παθολογικών αμυντικών διεργασιών (πρωτογονοποίηση), την αναστολή-απομείωση των δημιουργικών και πνευματικών δυνατοτήτων και την εμφάνιση, ενίοτε, σωματικών συμπτωμάτων.

Παρομοίως, οι C. και S. Botella (1990), κατανοούν το τραύμα ως έναν πρωιμισμό (précocisme). Το υποκείμενο είναι τρομοκρατημένο, αποκόπτεται από τον εξωτερικό κόσμο, «βραχυκυκλώνουν» οι δυνατότητες λύτρωσης, φοβάται υπερβολικά και νοιώθει τελείως απροστάτευτο σε κάθε είδους περαιτέρω ένταση, μπορεί να «πετάγεται» ακόμα και με το ελάχιστο αβλαβές ερέθισμα (Fenichel 1982), ενώ ο οργανισμός του καθίσταται εύθραυστος στην έσωθεν ενορμητικότητα.

Ο Bollas (1999) σημειώνει ότι το τραυματισμένο άτομο από ένα πραγματικό γεγονός, βιώνει τη διαδικασία μιας συνεχούς και ριζικής μεταβολής της

³ Καταστολή: Αρνητικοποίηση των συγκινήσεων του υποκειμένου υπό το καθεστώς των απαιτήσεων ενός Ιδεώδους Εγώ (ναρκισσιστική θεματική). Το άτομο αποκόπτεται από ενορμητικές του πηγές, χάνει τη λιβιδινική τροφοδοσία, την ατομική-μοναδική του ιδιαιτερότητα, και συμμορφώνεται στο όνομα μιας υπερπροσαρμογής στο ομαδικό, στην κοινωνική πραγματικότητα, στις εξωτερικές νόρμες και αξίες. Είναι μια πτώση του τόνου των ενστικτών της ζωής τα οποία «πνίγονται» χάριν της συστοιχίας με το έξωθεν.

ιδιοσυγκρασίας του σε κάτι άλλο. Φοβάται και είναι επιφυλακτικό έναντι οποιασδήποτε επικείμενης αλλαγής (συμπεριλαμβανομένης και της ψυχανάλυσης), ακόμα και αν πρόκειται για το καλύτερο. Άνθρωποι που παιδισθύνονται έχουν υποστεί τις συνέπειες του τραυματικού υποφέρουν από μια μετάλλαξη στην προσωπικότητά τους και τείνουν να γυρεύουν ένα είδος γονεϊκής φροντίδας για να συγκρατήσουν το σκόρπισμα του εαυτού τους επειδή φοβούνται μήπως ο μετατραυματικός αλλοιωμένος χαρακτήρας τους εκραγεί σε μια μορφή τρέλας.

Στους σχιζοειδείς και τους σχιζοφρενείς υπάρχει η αίσθηση ότι άλλαξαν δραματικά εξαιτίας ενός οδυνηρού τραυματικού γεγονότος. Μπορεί να θυμούνται και κάνουν αναφορά σε ένα τραυματικό στιγμιότυπο *μετάλλαξης* της προσωπικότητάς τους εξαιτίας του οποίου έγιναν διαφορετικοί και έκτοτε ξέμειναν με τον αλλοτριωμένο εαυτόν. Ο σχιζοφρενής μπορεί να κατασκευάζει μύθους και παραλήρημα σχετικά με τη στιγμή, το γεγονός, το συμβάν της μετάλλαξης, επικαλούμενος π.χ. εξωγήινες δυνάμεις ή βακίλους, ιούς κ.λ.π στο περιβάλλον, που αλλοίωσαν τον εαυτόν του (Bollas 1999).

Ο Green (1993), αποδίδει τραυματικό υπόβαθρο σε αυτό που ονομάζει «λευκή ψύχωση». Είναι μια ψύχωση χωρίς σκέψη, ούτε καν παραληρητική, όπου βρισκόμαστε μπρός σε ένα κενό, σε έναν άδειο νου.

Τα παιδιά είναι ευάλωτα στα ψυχικά τραύματα και οδηγούνται εύκολα σε συρρίκνωση αν όχι αφάνιση των δυνατοτήτων τους καθώς ο ψυχισμός τους, λόγω πρωιμότητας, δεν είναι σε θέση να τα χειριστεί. Η εξαφάνιση ενός αγαπώμενου προσώπου μπορεί να είναι τραυματική καθώς οι λιβιδινικές επενδύσεις που το προσέδεναν με αυτό χάνουν το σκοπό τους, το αντικείμενό τους. Αυτό που δοκιμάζει το βρέφος κατά την απουσία της μητέρας του (απόγνωση, κατάσταση αβοήθητου κ.λ.π) είναι το πρότυπο της κάθε τραυματικής κατάστασης. Κατ'επέκταση το τραύμα έχει να κάνει με την ανάγκη του υποκειμένου ν'αντιδράσει σε αυτό το οποίο, στην πρώιμη ηλικία του, αντιστοιχεί στην απώλεια του εαυτού του (Ποταμιάνου 2002).

Ο Freud (1937), υποστήριξε ότι το παραλήρημα συνδέεται με βιώματα που είχε το παιδί στην προλεκτική περίοδο της ζωής του, πριν τη δυνατότητα αναπαράστασης της λέξης⁴ και γενικότερα της συμβολοποίησης (δευτερογενής συμβολισμός). Ορισμένοι τραυματισμοί έχουν γίνει σε τόσο πρώιμη ηλικία (αρχαϊκά/αχρονικά τραύματα κατά Mc Dougall), ώστε δεν υπάρχει ανάμνηση, δεν υπάρχει η δυνατότητα να συνδεθούν στα μνημονικά συστήματα, δεν δίνουν παράγωγα του δυναμικού ασυνειδήτου π.χ όνειρα, σχετιζόμενα με αυτά.

⁴ Η αναπαράσταση της λέξης είναι συνειδητή και συμπίπτει με τη ρηματοποίηση, η εμφάνιση της οποίας μας δείχνει ότι έχουμε απομακρυνθεί από το πράγμα. Αφορά στην απόσταση, στο πένθος, στην απουσία. Βρισκόμαστε εδώ στην τάξη του δευτερογενούς συμβολισμού (συμβολικός ευνοουχισμός).

Για τον Rank (στον Houzel 2002) είναι η γέννηση, η έξοδος από τη μήτρα η οποία αποτελεί το πρωτότυπο του ψυχικού τραύματος, κάτι που ο Freud αμφισβήτησε το 1926. Η Mc Dougall (2001), αναφέρεται στους μοιραίους, αναπόφευκτους και οικουμενικούς τραυματισμούς της ανθρωπότητας όπως η γήρανση, ο θάνατος. Επίσης τραυματική είναι η ετερότητα. Το αντικείμενο, ως το *έναντι εμού κείμενο*, τραυματίζει επειδή τελικά δεν είναι μέρος του εαυτού μας. Η έννοια του «άλλου», το στήθος-σύμπαν ενός αντικειμένου ξεχωριστού από τον εαυτό επιφέρει αρχικά οργή, αποστέρωση και πρωτογενή μορφή κατάθλιψης. Η αναγνώριση της ετερότητας ακολουθείται από την εξίσου τραυματική ανακάλυψη της διαφοράς των φύλων η οποία υποχρεώνει το υποκείμενο στην παραίτηση από την παιδική απαίτηση του να είναι και να έχει κανείς και τα δύο φύλα.

Ο Πλάτων στο «Συμπόσιο» ομιλώντας περί της σημασίας του έρωτα στη ζωή, εισάγει τον Αριστοφάνη στα περί της ανθρώπινης φύσης. Στην αρχή, μας λέει ο τελευταίος, τρία ήσαν τα γένη των ανθρώπων, το αρσενικό το θηλυκό και το ανδρόγυνο-το επονομαζόμενο «*λοιπόν*»- καμωμένο και από τα δύο γένη μαζί, το οποίο σήμερα δεν υπάρχει. Τα ανδρόγυνα όντα αναπαράγονταν με αυτογονιμοποίηση και, ως πλήρως αυτόρκτη, ήταν αλαζονικά, επηρμένα και υβριστικά προς τους θεούς. Ο Δίας τότε μηχανεύτηκε τον τρόπο να τα αποδυναμώσει, κόβοντας το καθένα σε δύο: διχοτόμησε την ανθρώπινη φύση δημιουργώντας τα δύο μισά. Έκτοτε το πεπρωμένο του ανθρώπου είναι να αναζητάει ο καθένας μόνος του αυτόν που του λείπει, το κάθε μισό να γυρεύει το άλλο του μισό, για να ξαναβρεί τη χαμένη ολοκλήρωση και πληρότητά του.

Κλινικά παραδείγματα. Νεαρά γυναίκα 25 περίπου ετών, ονειρεύτηκε ότι η γιαγιά της είχε ανδρικό μόριο και ότι η ίδια επιδιόταν σε πεολειχία μαζί της. Μια άλλη όταν κοιταζόταν στον καθρέφτη γυμνή έβλεπε ενίοτε ότι είχε πέος, ενώ μια τρίτη θεραπευόμενη αφηγήθηκε στη δεύτερη προκαταρκτική συνεδρία ένα όνειρο όπου κατείχε και το ανδρικό αναπαραγωγικό όργανο εντός μιας μάλλον ασαφούς, σκηνής αυνανισμού (ή αυτοσυνουσίας). Στο ιστορικό των δυο πρώτων περιπτώσεων, ο πατέρας αφανίστηκε ξαφνικά από τη ζωή τους πολύ νωρίς. Και στις τρεις προεξήρχαν δυσκολίες σύναψης ερωτικών σχέσεων με το ετερόφυλο αντικείμενο, με προεξάρχουσα την καθήλωση της λιβιδούς στο πρώτο ομόφυλο αντικείμενο, τη μητέρα, και την προσήκουσα φαντασία/αυταπάτη κατοχής ενός ψευδαισθητικού φαλλού.

Η ανδρική ή θηλυκή μονοσεξουαλικότητα παραμένει ένα μείζον ναρκισσιστικό τραύμα: « *η ανακάλυψη της σεξουαλικής διαφοράς από το παιδί έχει μια τραυματική ποιότητα η οποία προσιδιάζει με την ανακάλυψη της ετερότητας και του αμετάκλητου του θανάτου... ορισμένα άτομα δεν καταφέρνουν να επιλύσουν ποτέ αυτούς τους οικουμενικούς τραυματισμούς...*» (Mc Dougall σελ.24).

2. Αλεξιερεθιστικό σύστημα: το περίβλημα της ψυχής.

Το τραυματικό γεγονός είναι αναφομοίωτο από το Εγώ είτε γιατί είναι ακόμα νωρίς (όταν έλαβε χώρα το συμβάν, εκεί και τότε, το Εγώ δεν είχε τις αμυντικές

δυνατότητες να το επεξεργαστεί επειδή ήταν ψυχοσεξουαλικά ανώριμο), είτε γιατί το υποκείμενο έχει ένα αμυντικό αλεξιερθεθιστικό έλλειμμα και κατακλύζεται.

Το τραύμα είναι η λύση-ρήξη της συνέχειας του αλεξιερθεθιστικού ή αλεξιδιεγερτικού συστήματος. Το τελευταίο έχει ως λειτουργία την προστασία του οργανισμού από τις έξωθεν διεγέρσεις, διαφορετικά ελλοχεύει ο κίνδυνος να αποδομηθεί από αυτές εξαιτίας της έντασής τους (Laplanche -Pontalis 1967). Η «κάψουλα της ζωής» (Freud 1895), προστατεύεται από τις εξωτερικές εντάσεις μέσω μιας προστατευτικής διαστρωμάτωσης η οποία δεν αφήνει να περάσουν παρά μόνο ανεκτές ποσότητες ερεθισμών. Είναι ένα σύστημα εν είδει επιφανειακής επίστρωσης (ασπίδα-στρώμα), το οποίο περιβάλλει τον οργανισμό φιλτράροντας τις διεγέρσεις, ένας ηθμός ανάμεσα στο μέσα και στο έξω, μια «μεμβράνη» η οποία κρατά ξεχωριστά τις εξωτερικές αναστατώσεις. Το ψυχικό τραύμα υφίσταται μόνον εφόσον η αμυντική-προστατευτική διαστρωμάτωση υποστεί μια διευρυμένη ρήξη.

Ο Freud εισήγαγε την έννοια του αλεξιερθεθιστικού συστήματος το 1895, στο κείμενό του «Σχέδιο για μια Ψυχολογία προς Επιστημονική χρήση των Ψυχολόγων». Αναφέρθηκε στους νευρώνες Φ οι οποίοι δέχονται έξωθεν αντιληπτικά ερεθίσματα (περιβάλλον κόσμος). Το νευρωνικό σύστημα, στην αλεξιερθεθιστική-προστατευτική του λειτουργία, εργάζεται ώστε να διατηρήσει σε χαμηλά επίπεδα την ποσότητα των διεγέρσεων. Πρόκειται για την αρχή της ακινησίας κατά την οποίαν οι νευρώνες Φ τείνουν ν'αδειάζουν τις ποσότητες της ενέργειας που δέχονται, στο μέτρο κατά το οποίο η αύξηση-εισβολή της εξωγενούς αναστάτωσης στον ψυχισμό προξενεί δυσαρέσκεια και πόνο. Ο Κουρέτας (2009), σημειώνει ότι ήδη από τον 17^ο αιώνα, στα άρθρα του J. Hughlings Jackson⁵ συναντάται η ιδέα ότι το νευρικό σύστημα αποσκοπεί στη διευθέτηση και ελάττωση των διεγέρσεων (τόνος φωνής, στάση του σώματος, μιμική έκφραση του προσώπου κ.λ.π). Ο ψυχισμός καθορίζεται βιοψυχολογικά από την επιδίωξη της ικανοποίησης και την αποφυγή της δυσαρέσκειας, του πόνου και της τραυματικής κατάστασης αποφεύγοντας τις διεγέρσεις με άμεσο τρόπο επί παραδείγματι το νεογέννητο εκτονώνεται μέσα από τις άναρθρες κραυγές, τις κιναισθητικές λειτουργίες (εκφόρτιση εδώ και τώρα). Ωστόσο οι νευρώνες Φ , στα πλαίσια της φυσιολογικής αλεξιερθεθιστικής λειτουργίας τους, αφήνουν να περάσουν και κάποιες ποσότητες εξωγενών εντάσεων έτσι ώστε ο οργανισμός να προσλαμβάνει πληροφορίες από τον εξωτερικό κόσμο, να κρατιέται σε επαφή μαζί του.

Στο ψυχοβιολογικό μοντέλο του Freud (1920, 25) η λειτουργία του αλεξιερθεθιστικού συστήματος ανήκει στις αυτοσυντηρητικές τάσεις. Τα αισθητήρια όργανα αποτελούν μέρος του συστήματος αυτού, π.χ. όταν ένας θόρυβος- εξωτερικό

⁵ Βρετανός νευρολόγος (1835 – 1911) από τον οποίον είχε επηρεαστεί ο Freud.

ερέθισμα μας ξεκουφαίνει κλείνουμε τα αυτιά μας, ενώ όταν ένα θέαμα είναι ανυπόφορο κλείνουμε τα μάτια.

Το βρέφος βάλλεται από την αδιάλειπτη επέλαση της ενορμητικότητάς του και την ίδια στιγμή προσπαθεί να κατανοήσει τον εξωτερικό κόσμο από τον οποίο, επίσης, συνέχεια διεγείρεται. Ο Freud (1917), υπογράμμισε πως είναι η μητέρα η οποία διαδραματίζει αρχικά το ρόλο του αλεξιερθετιστικού συστήματος διαμέσου της επεξεργασίας των εντάσεων του μωρού της. Κατόπιν το βρέφος εσωτερικεύει αυτήν την αλεξιδιεγερτική λειτουργία της μαμάς (ταύτιση), οργανώνοντας έτσι τις άμυνες του Εγώ του, το δικό του αλεξιερθετιστικό σύστημα. Ασταθείς εσωτερικεύσεις της αλεξιερθετιστικής εργασίας των πρώτων αντικειμένων οδηγούν το υποκείμενο σε ανεπαρκές αμυντικό σύστημα οπότε η λειτουργία επαγρύπνησης δεν εξασφαλίζεται από το Εγώ. Στο μέτρο κατά το οποίο διαμέσου του αλεξιερθετιστικού συστήματος οργανώνουμε τις άμυνες μας (δόμηση του Εγώ), αυτό λειτουργεί ως ενδιάμεσος και προστατευτικός πόλος του ψυχισμού. Ο Anzieu (1994), δίνει στο Εγώ μια διάσταση δέρματος με τη διπλή του έννοια. Το δέρμα αφενός περικλείει, είναι ένας φάκελος-πλαίσιο και όριο, ταυτόχρονα όμως είναι και ένας ηθμός που επιτρέπει στα ερεθίσματα να διηθούνται και να μετασχηματίζονται.

Εν τέλει, η αλεξιερθετιστική λειτουργία συμπίπτει πρωτίστως με την εργασία του ψυχικού οργάνου (ψυχοποίηση κατά Marty, 2003). Οι οργανώσεις με ευθραυστότητα στη δομή του Εγώ, πρωτίστως στην παθολογία του ναρκισσισμού, υφίστανται εύκολα ρήξη του αλεξιδιεγερτικού τους συστήματος. Βιώνουν με τραυματικό τρόπο τις έσωθεν και έξωθεν διεγέρσεις, με συνήθεις απαντήσεις την ναρκισσιστική οργή (Kohut, 2004), την παρανοϊκή μοχθηρία, την καταστροφικότητα, και την ανάγκη εκδίκησης. Είναι αντιδράσεις υποκινούμενες από ένα αίσθημα ντροπής εξαιτίας του *αιμορραγικού ναρκισσιστικού πλήγματος* που υφίσταται το Εγώ. Κάθε ναρκισσιστικό πλήγμα συνιστά μια στέρση που μπορεί να γίνει γενεσιουργός εχθρότητας: *«...μόλις το Εγώ φανταστεί με οποιονδήποτε τρόπο ότι αμφισβητείται, επιθυμεί τον αφανισμό και την καταστροφή... λίγες είναι εκείνες οι νίκες που μπορούν να ικανοποιήσουν ένα πληγωμένο εγώ»* (Freud 1916, σελ.67).

Στις ναρκισσιστικές προσωπικότητες η ανθρώπινη αδυναμία, το πεπερασμένο της ζωής, των δυνατοτήτων, αποτελεί από μόνη της ένα ναρκισσιστικό πλήγμα (Grunberger 1969). Στους οριακούς ακόμα και τα συναισθήματα συχνά είναι τραυματικά, επειδή διαταράσσουν τη ναρκισσιστική αυτάρκεια και οδηγούν στην αναγνώριση των διαφορών. Εδώ η λιβιδινική επένδυση του αντικειμένου (λιβιδώς του αντικείμενου) μπορεί να βιώνεται ως ναρκισσιστική απώλεια- αιμορραγία οπότε το υποκείμενο μπορεί να εγκυστώνει το αντικείμενο, να το ακινητοποιεί. Τέλος, υπό την επήρεια φαντασιώσεων πρωκτικών διεισδύσεων μπορεί να προκύπτει σύγχυση και φόβος απώλειας των ορίων του μέσα από το έξω.

Ο Bion (1967a) ανέπτυξε την έννοια της *ονειροπολούσας* μητέρας. Αφορά στην μαμά που διαθέτει την ικανότητα να επεξεργάζεται η ίδια ψυχικά τις ενστικτώδεις διεγέρσεις τις οποίες το παιδί προβάλλει επάνω της, να τις κρατάει, να τις μεταλλάσσει σε κάτι καλό και να τις επιστρέφει όχι σαν κακά αλλά σαν καλά στοιχεία. Είναι η μαμά η οποία μπορεί να σκέπτεται και να επερωτάται επί των εντάσεων του μωρού της π.χ. γιατί κλαίει τώρα; μήπως πεινάει; μήπως κρυώνει; κ.λ.π. Δρα σαν οργανωτής δίνοντας νόημα, ένα περιεχόμενο στο χάος του παιδιού της. Στη συνέχεια το ίδιο το παιδί θα μπορέσει να γίνει ο οργανωτής του εαυτού του μέσω ομοιώσεως με τη μητρική λειτουργία (ενδοβολή, εσωτερίκευση). Το σκεπτόμενο Εγώ επιτελεί μια αλεξιερθετιστική λειτουργία, είναι ένα ψυχικό κανάλι επεξεργασίας των διεγέρσεων (Anzieu 1995).

Υπογραμμίστηκε επίσης ο αλεξιερθετιστικός ρόλος του εξωτερικού-πραγματικού αντικειμένου με τη διαμεσολάβηση της παρουσίας του (Winnicott 1971). Σημειώτεον πως το αντικείμενο έχει διττή αντιφατική λειτουργία, επενεργώντας ταυτόχρονα τόσο ως εξωγενής διεγέρση, όσο και ως αλεξιερθετιστική λειτουργία: ερεθίζει και κατευνάζει ταυτόχρονα.

Κλινικό παράδειγμα. Γυναίκα σε ανάλυση. Μια βασική οδύνη στη ζωή της αφορούσε στον αλκοολισμό του πατέρα της. Στις συνεδρίες μετέδιδε την ζοφερή ατμόσφαιρα των παιδικών και νεανικών της χρόνων γεμάτων με αγωνία, ντροπή, οργή και φόβο κατά την αέναη προσπάθεια να φροντίζει τον πιωμένο πατέρα της όταν επέστρεφε σουρωμένος, να τον αποτρέπει να μεθάει κ.λ.π., ενώ εκστόμιζε τον ανείπωτο θυμό και παράπονο για την ανεπάρκεια και ανικανότητα της μαμάς της να αντιμετωπίζει τον μπαμπά, και να βοηθάει την ίδια. Είναι η διαμαρτυρία της κόρης για την ανεπαρκή-ελλεματική αλεξιερθετιστική λειτουργία της μαμάς ως ενδιάμεσου αντικείμενου-αποστάτου ανάμεσα σε αυτήν και τον πατέρα της.

Το περιβάλλον-πρωτίστως η μητέρα-οφείλει να παρουσιάσει στο παιδί τον εξωτερικό κόσμο (εξωτερικές διεγέρσεις), διατηρώντας την *αυταπάτη* χωρίς την οποία η συνάντηση του νηπίου με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα θα ήταν τραυματική. Οι έννοιες της *αρκετά καλής μητρικότητας* και της *επαγρυπνούσας μητέρας* του Winnicott (1971), αφορούν στη μαμά που απαντά στο νεύμα του παιδιού δίνοντάς του μία πρόσκαιρη ψευδαίσθηση παντοδυναμίας, είναι η λειτουργία της μητέρας η οποία δανείζει αναπαραστάσεις στο παιδί της, δίνει νοήματα, ευχαριστεί, γονιμοποιεί. Όταν η μαμά του απουσιάζει (επικίνδυνη πραγματικότητα), το παιδί είναι σε θέση -καλώς εχόντων των πραγμάτων- να την βρίσκει μέσα του, να την φαντάζεται να το φροντίζει, δύναται να αναπαριστά την απουσία της, είναι ικανό να ευχαριστιέται. Έχει δυνατότητες ψευδαισθητικής διαφυγής από αυτήν, δεν καθλώνεται στην τραυματική πραγματικότητα της έλλειψής της. Είναι η αυτοερωτική κίνηση μιας στροφής της λιβιδούς επί εαυτού (θετική μορφή του ναρκισσισμού), μέσω της οποίας το αναπτυσσόμενο υποκείμενο ενδοβάλλει-εσωτερικεύει το αντικείμενο, έτσι ώστε η φυσική απουσία της μητέρας να γίνεται *παρουσία μέσα του* (έννοια του ψυχικού αντικειμένου). Διακρίνουμε

ανάμεσα στην έννοια της απουσίας και σε αυτήν της απώλειας. Κατά τη λειτουργία της ψυχικής εργασίας (μάχιμο Εγώ), η απώλεια, το κενό, το *δεν έχω τίποτα*, γίνεται απουσία (*αυτό θα μου ξανάρθει*), η απουσία του εξωτερικού αντικείμενου γίνεται εν δυνάμει παρουσία εντός του υποκειμένου. Ο Δημόπουλος (2013), σημειώνει ότι είναι μέσα από την διαδρομή προς την ψευδαισθητική ικανοποίηση που δομείται ο πυρήνας του Εγώ.

Εν κατακλείδι η εσωτερίκευση του αντικείμενου, πρωτίστως της μάνας, είναι μια αλεξιερθειστική λειτουργία. Κάθε ανθρώπινο όν έχει ανάγκη να ενδοβάλει την αναπαράσταση και των δύο γονέων, να ομοιάσει μαζί τους, προκειμένου να κατακτήσει απόλυτα και να εδραιώσει το αίσθημα της δικής του ταυτότητας. Τα συγκεχυμένα και τραυματικά γεγονότα της παιδικής ηλικίας θολώνουν αυτές τις διαδικασίες οπότε οι ταυτίσεις σχετικά με την ταυτότητα του φύλου και του σεξουαλικού ρόλου παραμένουν μερικές και συγκρουσιακές.

Η υπερπροστατευτική-υπερδιεγείρουσα μαμά (πρωκτικά εισβάλλουσα, διεισδυτική), μπορεί να βιώνεται τραυματικά από το μικρό παιδί. Η υπερπαρουσία της θα το εμποδίσει να αναπτύξει ένα επαρκώς λειτουργικό αλεξιερθειστικό σύστημα. Το ίδιο τραυματικά μπορεί να βιώνεται και ένα εξαιρετικά ελλιπές και στερητικό περιβάλλον εντός του οποίου το παιδί επενδύεται ανεπαρκώς από το πρωτογενές αντικείμενο (τη μητέρα), ένα *απρόσιτο περιβάλλον*, όπου το παιδί υφίσταται τα *μαρτύρια του Τάνταλου* (Winnicott 1974). Τα μικρά παιδιά που παραμελήθηκαν από το περιβάλλον τους, νοιώθουν ασύλληπτες αγωνίες (ανακλιτική κατάθλιψη κατά Spitz, 1946), και κινδυνεύουν να αναπτύξουν σχιζοειδικά συμπτώματα, γενικότερα παθολογία του ναρκισσισμού (εσωτερικό άδειο, κενό, έλλειψη εμπιστοσύνης) και δυσανεξία στη ματαίωση που οδηγεί στην αμεσότητα του περάσματος στην πράξη και την διάπραξη, ειδικότερα κατά την εφηβεία (αντικοινωνικότητα). Παρομοίως ο Fenichel (1982), σημειώνει πως το στερητικό περιβάλλον για το νήπιο προσιδιάζει στις συνθήκες ενός χρόνιου stress που ισοδυναμεί με τραύμα. Ως ενήλιξ το άτομο μπορεί να εμφορείται από απάθεια, η οποία σημειολογικά μοιάζει με τις παιδικές καταθλίψεις, και να είναι εν τέλει αποδυναμωμένος όπως τα ιδρυματοποιημένα παιδιά που στερούνται της μητρική στοργή. Όταν οι ζωτικές βρεφικές ανάγκες ικανοποιούνται εντός ενός περιβάλλοντος όπου δεν υπάρχουν ανταλλαγές λεκτικές, μιμητικές ή κινητικές, η ενορμητικότητα του παιδιού γίνεται αυτιστική, φτάνει σε αδιέξοδο και βρίσκει, εν τέλει, έναν τερατολογικό συμβολισμό στο παραλήρημα (Dolto, 1984).

3.Η αναπαραστατική λειτουργία: το πέρασμα από την κατάσταση του ζωντανού οργανισμού σε αυτήν του ανθρώπου.

Το βρέφος κατά την ψυχοσεξουαλική του εξέλιξη, βρίσκεται ολοένα περισσότερο αντιμέτωπο με την πραγματικότητα την οποία προσπαθεί να ελέγξει. Αυτό γίνεται καθώς ανοίγει ένας άλλος δρόμος, ο φαντασιακός, του ονείρου, της ευχαρίστησης. Είναι η δυνατότητα του μωρού να ικανοποιείται ενδοψυχικά κάθε φορά που η πραγματικότητα είναι στερητική. Ανοίγει έτσι η ψυχική -ψευδαισθητική οδός που δίνει στο Εγώ την ικανότητα της αυτοερωτικής ευχαρίστησης (ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας), όταν η εξωτερική πραγματικότητα είναι ευνουχιστική και τραυματογενής για τον οργανισμό. Αυτό που αναστατώνει ανυπόφορα, μπορεί να μετασηματίζεται μέσω φυγής στην φαντασία (ερωτικοποίηση του πόνου)⁶.

Ο Πλάτων διατύπωνε την ψυχή του ανθρώπου εν είδει κέρινου εκμαγείου πάνω στο οποίο αποτυπώνονται τα διάφορα αισθητηριακά δεδομένα. Η παρουσία του αντικειμένου, της πραγματικότητας, εγγράφεται στο υποκείμενο τόσο συνειδητά όσο και ασυνειδήτα. Σε αντίθεση με τη συνειδητή εγγραφή που εξανεμίζεται ταυτόχρονα με την εξαφάνιση του αντιληπτικού ερεθίσματος, η εγγραφή στο ασυνειδήτο επίπεδο αφήνει και δημιουργεί ίχνη στην ψυχική ζωή του ατόμου, είναι εσωτερική και μόνιμη. Επιλεκτικά, κάποια απ'αυτά τα ίχνη-τα ανεκτά- θα μπορέσουν να επενδυθούν λιβιδινικά. Τα ονομάζουμε *μνημονικά* ή *αναπαραστατικά ίχνη* και αποτελούν το θεμέλιο της *αναπαράστασης του πράγματος* (Freud 1895, πρώτη τοπική θεωρία). Αφορούν στο μετασηματισμό των αντιληπτικών στοιχείων σε αναπαραστατικά, διαμορφούμενα υπό την αιγίδα της αρχής της ευχαρίστησης. Η παρουσία του στήθους αποτελεί το αντιληπτικό ερέθισμα ενώ η απουσία του μια απειλητική πραγματικότητα (κατάσταση συναγερμού), υπό το κράτος της οποίας το απόν ερέθισμα μετατρέπεται σε ψυχικό, διαμέσου της επιλεκτικής λιβιδινικής επένδυσης ενός ευχάριστου προϋπάρχοντος μνημονικού ίχνους, αυτού της *βρεφοκρατούσας μητέρας*, με αποτέλεσμα την αποτροπή ενός τραυματικού βιώματος. Η αρνητική ψευδαίσθηση της μητέρας (η απουσία της) είναι δομικός μηχανισμός καθώς επιτρέπει την εσωτερίκευση του αντικειμένου⁷. Η ένταση (το ποσοτικό) η οποία λόγω της απουσίας κατακλύζει το Εγώ, μετατρέπεται σε αναπαραστάσιμο (σε ποιοτικό), *η ποσότητα μεταλλάσσεται σε ποιότητα*, μετασηματισμός ο οποίος θα αποτρέψει τον κίνδυνο της τραυματικής ισοδυναμίας μεταξύ απουσίας και απώλειας (Σκούληκα, 2014). Η απουσία, για να μη γίνει απώλεια, προϋποθέτει την απαγκίστρωση από το βάρος της στερητικής εξωτερικής πραγματικότητας⁸, το πέρασμα από το πράγμα στο

⁶ Διαμέσου της σεξουαλικοποίησης του πόνου η οδύνη δένεται με την ευχαρίστηση έτσι ώστε να γίνεται εφικτή η συγκράτηση του δυσφορικού ενδοψυχικά και να αποφεύγεται η άμεση, επιτόπια εκφόρτιση της έντασης (συμπεριφορικά ξεσπάσματα έργω και λόγω κ.λ.π).

⁷ Αποτελεί την προϋπόθεση για την επεξεργασία της ικανότητας του να είναι κανείς μόνος, παρουσία κάποιου άλλου (Winnicott 1958, "The capacity to be alone").

⁸ Η πλαισίωση του ψυχικού χώρου του υποκειμένου συντελείται δια της δημιουργίας μιας πλαισιώνουσας δομής που προκύπτει δια της αρνητικής ψευδαίσθησης της μητέρας κατά την οποία αρνητικοποιούνται οι

συμβολισμό, στη γλώσσα, με τη διαμεσολάβηση των λέξεων οι οποίες απευθύνονται στο αντικείμενο, παραπέμπουν σε αυτό («ο λόγος σου με χόρτασε και το φαί σου φάτο»). Είναι οι λέξεις οι οποίες υποκαθιστούν το μητρικό αντικείμενο. Οι στοματικές ικανοποιήσεις του βρέφους αντικαθίστανται από το γλωσσικό γέμισμα, το κενό πληρώνεται, δομείται με τα λόγια, οπότε επιτυγχάνεται η μετάβαση από το στόμα γεμάτο με στήθος στο στόμα πληρωμένο με λέξεις (Abraham-Torok, 1990). Η δόμηση του κενού του στόματος με λέξεις, αποτελεί ένα πρώιμο παράδειγμα ενδοβολής. Αν τα πράγματα δεν οδηγηθούν έτσι ώστε το υποκείμενο να φτάσει στη λέξη, τότε το κενό καλύπτεται είτε με πραγματική τροφή, είτε με ενσωματώσεις (Δημόπουλος, 2013). Συνεπώς, είναι μεταξύ της παρουσίας-απουσίας του αντικειμένου και της διαδρομής του ατόμου προς την ψευδαισθητική ικανοποίηση (επανεύρεση του στήθους φαντασιακά), που γεννιέται η αναπαράσταση, μέσω της οποίας ο οργανισμός, στρέφει στο αντίθετο μια απογοήτευση έτσι ώστε να τα βγάλει πέρα με το *κακώς έχειν* (Ποταμιάνου 1999). Στην απουσία του αντιληπτικού ερεθίσματος θα έρθει *αναπλήρωση* μέσω της αναπαράστασης, η οποία αποτελεί την προϋπόθεση για την ανάπτυξη της σκέψης.

Η επανεπένδυση ευχάριστων ιχνών οδηγεί στην ανάμνηση (εύκολα αναπολούμε και ανακαλούμε ευχάριστα γεγονότα), ενώ η αναζωπύρωση μνημονικών ιχνών συνδεδομένων με ικανοποιήσεις αποκαλύπτουν τον αναπαραστατικό ή συναισθηματικό κόσμο του υποκειμένου.

Ωστόσο κάποια ίχνη του ασυνειδήτου, αυτά που είναι υπερβολικά δυσφορικά, δεν θα μπορέσουν τροποποιηθούν ώστε να μετατραπούν σε μνημονικά και να επανεπενδυθούν, θα παραμείνουν μόνο αντιληπτικά ίχνη, μη μεταβολίσιμα σώματα. Ο Fair (στον Δημόπουλο 2014), ορίζει την αντίληψη σε τραυματικές συνθήκες, ως μια αισθητηριοκινητική διέγερση που δεν οδηγεί παρά μόνο στον εαυτόν της, με την έννοια ότι δεν μεταλλάσσεται. Η αποτυχία της μετατροπής του αντιληπτικού υλικού σε μνημονικά ίχνη και αναπαραστάσεις καθιστά πολύ δύσκολη την εργασία αποστασιοποίησης από τα βιώματα της απελπισίας (καθήλωση της λιβιδούς στο τραυματικό). Το υποκείμενο εδώ δεν θα μπορέσει να διαφύγει από την ανυπόφορη πραγματικότητα μέσω της φαντασίας, κάμπτονται οι ψυχικές δυνατότητες, το Εγώ εγκαταλείπει τις ψυχικές του άμυνες. Δε φροντίζει την αυτοσυντήρησή του και όλες οι αυτοηρεμιστικές διαδικασίες που καλεί σε βοήθεια δεν κατορθώνουν να κάνουν την οικονομία των καταιγίδων του. Αυτό σημαίνει τη

πρωτόλειες οπτικές, απτικές και κιναισθητικές αντιλήψεις της (η μαμά εξαφανίζεται), μετατρεπόμενες σε πλαίσιο οθόνη και σε εμπειρέχον. Όταν ο Οιδίποδας τυφλώνεται, αχρηστεύει το εξωτερικό αισθητηριακό αντιληπτικό του όργανο οπότε το ψυχικό όργανο δέχεται περιορισμένα εξωτερικά ερεθίσματα. Μπορεί πλέον ελεύθερα να επεξεργάζεται την εσωτερική πραγματικότητα, την αναπαράσταση της μητέρας Ιοκάστης. Το αχρηστευμένο αισθητηριακό όργανο δρα ως μια οθόνη, πάνω στην οποία παίρνει μορφή η Ιοκάστη. Με αυτόν τον τρόπο ο Οιδίποδας αναδομεί έναν αναπαραστατικό χώρο.

ρήξη της συμμετρίας αντίληψη-αναπαράσταση, οι συμβολικές υποκαταστάσεις δεν είναι εφικτές, ο οργανισμός κατακλύζεται από ποσότητες ενεργειακών φορτίσεων οι οποίες καθώς δεν ουδετεροποιούνται εκτονώνονται βίαια, υποσκάπτοντας το ψυχικό όργανο. Οι ποσότητες αυτές είναι ελεύθερες να ξετυλιχτούν διαρρηγνύοντας τον ψυχικό ιστό (ή τον σωματικό), και να οδηγήσουν στο τραύμα. Είναι το *μη αναπαριστώμενο*, το αναπαραστασιακό χάσμα, που αφορά στο μέρος το οποίο δεν έχει οργανωθεί από το λόγο. Η αναπαράσταση της λέξης αποεπενδύεται, το συναίσθημα χωλαίνει, επικρατεί η ασυνέχεια των διαδικασιών της συμβολοποίησης. Δεν υπάρχουν παράγωγα του ασυνειδήτου, επιστροφές του απωθημένου, εκβλαστήσεις που να συνδέονται συνειρμικά με το τραυματικό συμβάν. με συνέπεια την *αμνησία* η οποία οδηγεί εντός του ψυχισμού σε ίχνη κενά περιεχομένου. Έτσι ευνοείται όχι απλώς η λησμονιά, αλλά η σιωπή της μνήμης σε όλα τα επίπεδα και το υποκείμενο, καθώς δε θυμάται, αναπαράγει το ξεχασμένο με πράξεις.

Κλινικό παράδειγμα. Άνδρας μεσήλιξ, χρηστικής δομής. Η χρηστική σκέψη αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα ψυχικής λειτουργίας ακρωτηριασμένης και στεγνής, η οποία δεν αρδεύεται από τις συγκινήσεις. Χαρακτηρίζεται από απόσυρση των φαντασιακών σχηματισμών του Εγώ, και από την εκφορά ενός λόγου περιγραφικού, φτωχού σε αναπαραστάσεις, συναισθήματα και συνειρμικές αλυσίδες, στερούμενου συναισθηματικής ζωντάνιας, τη θέση των οποίων κατέχει η προσκόλληση στο εξωτερικό και το πραγματικό (η συμβολική σκέψη εκπίπτει). Έβλεπα τον ασθενή σε ψυχοθεραπεία με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως επί δέκα περίπου χρόνια. Κατά τον πρώτο χρόνο της θεραπείας, δεν ήλθε σε μια από τις προκαθορισμένες συνεδρίες. Έφτασε στο γραφείο μου κανονικά την επόμενη εβδομάδα, αλλά δεν «έμαθε» ποτέ (δεν θυμήθηκε)... ότι δεν είχε έρθει την προηγούμενη. Το αντικείμενο και η σχέση μαζί του (στη μεταβίβαση η σύνδεση με τον θεραπευτή και την θεραπεία), δεν είχαν ακόμα επαρκώς εσωτερικευθεί έτσι ώστε ο άνδρας να ζει τη θεραπευτική εργασία με τρόπο πρωτίστως διαταρακτικό. Δεν εξυφάνθηκε επαρκώς ο αναπαραστασιακός ιστός, (απισχνασμένη ψυχοποίηση). Κάτω από λειτουργικότερες ενδοψυχικές συνθήκες (μάχιμο Εγώ του νευρωσικού), το δυναμικό ασυνείδητο θα είχε δώσει παράγωγα, εκβλαστήσεις (έννοια της επιστροφής του απωθημένου), και ο ασθενής, έστω ετεροχρονισμένα, θα είχε θυμηθεί την απουσία του από την συνεδρία.

4. Οι διαδικασίες επανάληψης του τραυματικού: μια μεταψυχολογική⁹ ανασκόπηση.

Το ασυνείδητο μέρος του Εγώ μπορεί να αμύνεται σε μια διέγερση που βιώνεται ως τραυματική μειώνοντάς την π.χ. οι παιδικές σεξουαλικές θεωρίες («τα παιδιά τα

⁹ Ο Freud (στον Roussillon 2002), σημειώνει ότι η μεταψυχολογία αφορά στην κατανόηση και περιγραφή ενός ψυχικού φαινομένου από πλευράς δυναμικής, τοπικής και οικονομικής (πρώτη τοπική θεωρία του Freud 1895-1920). Η δυναμική οπτική άπτεται της θεωρίας των ενορμητικών συγκρούσεων και διερευνά το πώς γίνονται αυτές, ενώ η οικονομική ερείδεται επί της αρχής ότι όλες οι ψυχικές διαδικασίες δαπανούν ενέργεια (λιβιδώ) και σχετίζεται με την κατανόηση της κατανομής και διευθέτησής της: πώς και πού επενδύεται και κατανέμεται η ενέργεια, αν επενδύει στο αντικείμενο (αντικειμενοτρόπος λιβιδώς) ή πάει το Εγώ (ναρκισσιστική λιβιδώς). Τέλος η τοπική περιγράφει το ψυχικό όργανο ως χώρο-χωροταξία, όπου μπορούν να οριοθετηθούν διαφορετικοί τόποι: το ασυνείδητο, το προσυνείδητο, το συνείδητο.

φέρνει ο πελαργός»...), διαψεύδοντάς την ώστε να κατευνάζει τη συναισθηματική καταγιγίδα (πρωτίστως στις ψυχωσικές οργανώσεις), και γενικότερα αποεπενδύοντας, ώστε να ελαφραίνει τον ψυχισμό.

Κλινικό παράδειγμα. Πριν από χρόνια στο Θεραπευτήριο Χρονίων Παθήσεων Ανατολικής Αθήνας υποστήριζα μια γυναίκα της οποίας ο γιός, γυμναστής στο επάγγελμα, νοσηλεύταν για φυσική αποκατάσταση μετά από τροχαίο ατύχημα που του είχε προξενήσει σοβαρές κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις (μετωπιαίο σύνδρομο), με επακόλουθο μη ανατάξιμες αναπηρίες στις κιναισθητικές και γνωστικές του λειτουργίες: βραδυψυχισμό, μειωμένη κινητικότητα, συναισθηματική απροσφορότητα, άρση των αναστολών, διαταραχές της μνήμης, της εκφοράς και κατανόησης του λόγου κ.λ.π. Η μαμά ενημερωνόταν συν το χρόνω από τους γιατρούς για τις ανήκεστες βλάβες του παιδιού της, για την καινούργια και περιορισμένη ζωή που ξεκινούσε πλέον για αυτόν τον ίδιο και την οικογένειά του. Ωστόσο η ενημέρωση που λάμβανε δεν την εμπόδιζε από το να μεταδίδει- μαζί με το μέγεθος της εξάντλησης όλων εκείνων τον καιρό δίπλα στο παιδί της στα νοσοκομεία, στα θεραπευτήρια κ.λπ. – τη λαχτάρα της να τελειώσουν οι θεραπείες, να γίνει καλά το παιδί της επειδή εκεί έξω τον περίμενε εκ νέου αλώβητη η παλιά ζωή του, η δουλειά του στο γυμναστήριο κ.λπ. Το Εγώ της μητέρας διέψευδε αμυντικά μια δυσβάσταχτη-τραυματική για το ναρκισσισμό της- περιοχή της πραγματικότητας.

Αν ο οργανισμός δεν μπορεί να ενεργοποιήσει κάποια από τις παραπάνω ή άλλες αμυντικές τακτικές, τότε το ασυνείδητο μπορεί να αντιδρά στο τραύμα μέσω μιας άλλης μορφής αμυντικού μηχανισμού που είναι η επανάληψη του ταυτόσημου. Εδώ περιλαμβάνεται και το φαινόμενο του ψυχαναγκασμού της επανάληψης (ή τραυματική νεύρωση), που μας ωθεί να επαναλάβουμε όμοιες επιλογές και πράξεις, πρωτίστως τις πιο επώδυνες και πιο καταστροφικές, οι οποίες φαίνεται να αποσκοπούν την αναδημιουργία της τραυματικής κατάστασης. Είναι πρωτίστως οι πρώτοι τραυματισμοί που οδηγούν σε αναγκαστικές επαναλήψεις (ατέρμων κυκλική κίνηση), μηχανισμός ο οποίος, στις ακραίες του μορφές, δεν επιτρέπει καμία αλλαγή. Η κλινική εικόνα της τραυματικής νεύρωσης προσεγγίζει αυτήν της υστερίας, αλλά διακρίνεται απ'αυτήν λόγω της πολύ σοβαρής αποδιοργάνωσης, επιπροσθέτως δεν αφορά σε μια εσωτερικευμένη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία και την απαγόρευσή της, όπως στις κλασικές νευρώσεις.

Επανάληψη σημαίνει «ξαναρχίζω». Ει δυνατόν αιωνίως. Η λέξη επανάληψις είναι τριμερής και σημαίνει την «λήψη επί» και την «λήψη εκ νέου». Αποτελείται από τις προθέσεις επί, ανά, και τη λέξη λήψις και δείχνει την επαναληπτικότητα ενός στοιχείου το οποίο ως, εκ τούτου, αποσπάται από το σύνολο του οποίου ήταν μέρος, και λαμβάνεται εκ νέου (Ποταμιάνου, 2001). Η κίνηση της επανάληψης είναι μια παγκόσμια τάση της οργανικής ζωής και του ενορμητικού, μια έμφυτη προδιάθεση σε κάθε ζωντανό οργανισμό αλλά και θεμελιακή αρχή της ψυχικής εργασίας. Ο Freud (1914) διέκρινε, πέρα από την επανάληψη του τραυματικού, δύο τύπους επαναλήψεων: την περιοδικότητα των ενστίκτων (π.χ. η πείνα εξαφανίζεται με τον κορεσμό για να επανεμφανιστεί και πάλι κ.ο.κ), και τις επαναλήψεις οφειλόμενες στην τάση του απωθημένου να βρει διεξόδους (επιστροφή του

απωθημένου μέσω των νευρωτικών συμπτωμάτων, του ονείρου και άλλων εκβλαστήσεων). Ενδεχομένως, η περιοδικότητα των μανιοκαταθλιπτικών φαινομένων ανήκει στην πρώτη κατηγορία (Fenichel 1982). Γενικότερα, οι αμυντικές δραστηριότητες του ασυνείδητου διέπονται από την επιβολή της επανάληψης (Laplanche-Pontalis 1967), οι μηχανισμοί άμυνας τείνουν να μονιμοποιούνται στο Εγώ κατά τη γραμμή της μονιμότητας-σταθερότητας.

Ο Freud (1914), περιέγραψε τις νευρώσεις του πολέμου αναφερόμενος σε άρρωστους που υπέφεραν από επαναλαμβανόμενους εφιάλτες, τρόμους, παραλυσίες, διαταραχές ύπνου, απώλεια της σεξουαλικής διάθεσης κλπ. Οι διαταραγμένες περίοδοι της ανθρωπότητας ευνοούν λιγότερο την «επώαση» της τρέλας ή της κλασσικής νεύρωσης, καθώς τα συμπτώματα αυτών των ψυχοπαθολογιών μεταστρέφονται σε τραύμα και τραυματικές νευρώσεις.¹⁰ Στη δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων (1920), ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης επισημάνθηκε από τον Freud ως τάση έμφυτη στους ζώντες οργανισμούς η οποία ωθεί στην επιστροφή προς τα πίσω ώστε να αποκατασταθούν προηγούμενες καταστάσεις. Αυτό έχει να κάνει με την επαναφορά σε προηγούμενες συνθήκες που μπορούν να φτάσουν μέχρι το ανόργανο, την ψυχική σιγή, το ενορμητικό σβήσιμο και την πλήρη ακινησία κατά την αρχή της Νιρβάνα, όπως την περιέγραψε ο Freud στη θεωρία της ενόρμησης του θανάτου. Ένας στόχος της τελευταίας, είναι η κατάργηση κάθε διεγερσιμότητας, η ιδέα μιας απόλυτα ήσυχης λίμνης χωρίς τον παραμικρό κυματισμό. Ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης μετά από έναν τραυματισμό στοχεύει να πετύχει, όσο είναι δυνατόν, την *εκφόρτιση* των διεγέρσεων που συνδέονται μ'αυτόν. Ένταση και δυσαρέσκεια δένονται και ελέγχονται με την επανάληψη και αυτό συνιστά ένα είδος *επιστροφής του τραυματικού*, μέσω της οποίας διατηρείται ο δεσμός με την περασμένη εμπειρία, ακόμα και αν αυτή είναι αντικείμενο δυσαρέσκειας και οδύνης. Παρομοίως ο Rousillon (2001), κάνει λόγο για την *αναζήτηση του χαμένου τραύματος*, μέσω των επαναληπτικών διαδικασιών.

Ο Bion (1967 a), αναφέρεται στα απρόσιτα βάθη του ψυχισμού, βάθη που δεν είναι αναπαραστάσιμα (δε συνδέονται με τα μνημονικά συστήματα). Είναι το σημείο «0», που το Εγώ βιώνει σαν μια *τύπα* η οποία στη συνέχεια ασκεί μια έλξη σαν δύνης (διαδικασία έλξης του Εγώ). Οι επαναληπτικές διαδικασίες βρίσκουν πηγή στην έλξη της *απορρόφησης* με συνέπεια ο οργανισμός να οργανώνει μια *τραυματική νεύρωση* και ο ασθενής να επαναβιώνει μέσα από την επανάληψη το αρχικό τραύμα (καθήλωση της λιβιδούς στο τραυματικό αντικείμενο). Ούτως ή άλλως, κατά τις πρώτες εβδομάδες της ζωής μας τα αντιληπτικά ερεθίσματα δε

¹⁰ Σε περιόδους κρίσης όπως ο πόλεμος, μειώνονται οι απόπειρες αυτοκτονίας, στο μέτρο κατά το οποίο η εμπόλεμη κατάσταση «εξουσιοδοτεί» ένα ηρωισμό θανάτου και αυτοθυσίας. Φαίνεται επίσης ότι οι κλασσικές νευρώσεις είναι τόσο πιο έκδηλες και πολυπληθέστερες, όσο σταθερότερες είναι οι κοινωνίες στις οποίες εκφράζονται.

μπορούν να αναπαρασταθούν, πρόκειται για το αναπόφευκτο *αναπαραστασιακό χάσμα*, έτσι ώστε η δυνατότητα *μη συνδέσεων* με αναπαραστάσεις να μοιάζει να είναι πρωτογενώς εγγεγραμμένη στον ψυχισμό μας. Το *μη αναπαραστάσιμο* στην κλινική πράξη μπορεί να έρχεται με τη μορφή στομάτων και λοιπών βαμπυρικών ανοιγμάτων (ειδικότερα στους οριακούς και τους ψυχωτικούς), επίσης με την όψη θηρίων που καταπίνουν, σκοπέλων που καταβροχθίζουν όπως οι ομηρικές Σκύλλα και Χάρυβδη. Είναι οι προβολές μιας στοματικής-καταβροχθιστικής ενορμητικότητας (Ποταμιάνου, 2002).

Ο ψυχαναγκασμός της επανάληψης διαφέρει από την κλασική ψυχική εργασία (ψυχοποίηση), ισοδυναμεί με μια τάση προς την καταστροφή, είναι *«εκείνο που προκαλείται από την ανάδυση της τάσης για αποκατάσταση μιας πιο παλιάς κατάστασης»* (Freud 1933, σ.106). Εφόσον λαμβάνει χώρα *πέραν της αρχής της ευχαρίστησης* (Freud 1920), η οργάνωση των τραυματικών νευρώσεων είναι πρωτογονότερη, είναι η εγκύστωση του Εγώ σε εμπειρίες οι οποίες δεν είναι ποτέ ευχάριστες. Υπό αυτό το καθεστώς το Εγώ παθητικοποιείται και ο οργανισμός θυσιάζει και προσφέρει τις δυνατότητές του κάτω από την πίεση τυφλών επαναληπτικών εκφορτίσεων. Το υποκείμενο παραιτούμενο εκτονώνεται *έργω και λόγω* στο συμπεριφορικό ή σωματικό επίπεδο, αποφορτίζεται μέσω λυγμών, χτυπημάτων, κενώσεων, κρίσεων πανικού, τυφλών “actings”, ωμών ονείρων-εφιαλτών, επίσης μέσω υιοθέτησης εξαρτητικών συμπεριφορών (ανορεξία, οινόπνευμα, ναρκωτικά κ.λ.π), αναπαράγοντας τοιουτοτρόπως πράξεις και σκηνές εξαιρετικά επώδυνες, μολονότι δεν αποκομίζει καμία ευχαρίστηση από αυτές. Όταν εκφράζεται λεκτικά, θα λέγαμε ότι *ξεστομίζει* περισσότερο παρά μιλάει: *«Όταν τα λόγια δεν «αγγίζουν» αλλά «τσακίζουν» τότε πρέπει να σκεφτούμε όχι τον συνειρμικό αλλά τον εκφορτιστικό λόγο ο οποίος έχει χάσει μέρος της συμβολικής του αξίας»* (Δημόπουλος 2013, σελ. 21).

Προκύπτουν εν γένει αυτοκαταστροφικοί επαναληπτικοί καταναγκασμοί βίαιας αποβολής της έντασης, που βάζουν σε κίνδυνο τη σωματική ακεραιότητα του υποκειμένου ή το εξουθενώνουν σε συμπεριφορές συντριβής, εγκαθιστώντας αναπηρίες στο Εγώ. Η εκφόρτιση είναι μια μαζική, βίαια, κινητική και εκρηκτική λειτουργία (ώσεις εκκένωσης), ένδειξη ότι το Εγώ δε μπορεί να κρατήσει μέσα του το δυσάρεστο (δυσλειτουργία του ερωγόνου μαζοχισμού)¹¹. Τότε ο οργανισμός

¹¹ Ερωγόνος Μαζοχισμός. Είναι η διαπλοκή του ευχάριστου με το δυσάρεστο που καταλήγει να ανακόπτει τις εξαντλητικές εκφορτίσεις μέσω της εισαγωγής της διάστασης της απαντοχής, δηλαδή του «υφίστασθαι». Το υποκείμενο μπορεί πια να κρατήσει μέσα του και δυσάρεστες ώσεις-εντάσεις εφόσον έχουν δεθεί με το ευχάριστο (ευχαρίστηση από τον πόνο, σεξουαλικοποίηση της οδύνης). Πρόκειται για την εισαγωγή της δυνατότητας του ψυχικού οργάνου να αντέχει τις αναστατώσεις αντί να τις αδειάζει (εκφόρτιση σημαίνει αυτοκαταστροφή ως έκφραση της ενόρμησης του θανάτου). Το ενορμητικό ξέσπασμα μπορεί να αναβάλλεται χρονικά και ο ψυχισμός αποκτά την ικανότητα να συγκρατεί μέσα του επίπονες διεγέρσεις. Ανοίγεται έτσι η δυνατότητα της ψευδαισθητικής ικανοποίησης της επιθυμίας, τουθόπερ η δυνατότητα του Εγώ να ικανοποιεί επιθυμίες εσωτερικά, συμβολικά, φαντασιακά (π.χ μέσω του ονείρου), σε αντιδιαστολή με την άμεση επιτόπια και επί του πραγματικού ικανοποίηση. Στις οριακές οργανώσεις χλωαίνει ο πρωτογενής μαζοχισμός, οι εντάσεις εκφορτίζονται.

ανακουφίζεται με άμεσο -εδώ και τώρα- άδειασμα της πλεονάζουσας έντασης, ένα βίωμα λιθιδινικής διαρροής που εξαντλεί τα εφόδια του Εγώ και τείνει προς την ακύρωση- μηδενισμό των διεγέρσεων, από τις συντομότερες οδούς. Σε αυτήν την περίπτωση ο αναλυτής δεν είναι παρά ένα δοχείο όπου ο ασθενής εκβράζει πράγματα π.χ. μπορεί να επαναλαμβάνει κατά τη διάρκεια των συνεδριών «ήρθα να σας καταθέσω» ή «πρέπει ν'αδειάσω απ'όλα αυτά» ή να διακόπτει τη θεραπεία ακριβώς μετά την πρώτη εκφορτιστική του ανακούφιση.

Το κατ' εξοχήν παράδειγμα επανάληψης του τραυματικού αποτελούν τα *τραυματικά όνειρα* (όνειρα της τραυματικής νεύρωσης), στα οποία επισυμβαίνει αναπαραγωγή αυτής της ίδιας της σκηνής του συμβάντος, π.χ. όνειρα που επανέρχονται στα ξεχασμένα τραύματα είτε της παιδικής ηλικίας, είτε σε αυτά της σύγχρονης ζωής, λόγου χάριν επανέρχεται η εικόνα του σεισμού με τον ίδιο (τραυματικό) τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο τον έζησε στην πραγματικότητα. Είναι όνειρα χωρίς εξέλιξη και δομή τα οποία δεν πραγματοποιούν επιθυμίες, αλλά δίνουν στην οθόνη τους παράγωγα επαναληπτικά, όπου η επανερχόμενη εμπειρία επιβάλλεται διαρκώς σε αυτόν που ονειρεύεται. Εκεί όπου υπάρχει τραυματισμός υπάρχει αδυναμία συμβολοποίησης, επομένως τα τραυματικά όνειρα δεν είναι μεταφορικά, η τραυματική εγγραφή δεν έχει αλλάξει, δεν έχει μετασηματιστεί, δεν υπάρχει (μεταμφιεσμένη) επιστροφή του απωθημένου. Αυτό συμβαίνει διότι, λόγω της μεγάλης τους διεγερσιμότητας (φορτίο), τα αντιληπτικά ερεθίσματα του τραυματικού βιώματος δεν χωρούν μέσα στον ψυχισμό, δεν υπάρχει διαφυγή απ'αυτά μέσω αναπαραστάσεων οπότε, μοιραία, δεν μπορεί να λειτουργήσει η απώθηση, δε λαμβάνει χώρα η ψυχική εργασία. Το τραυματικό βίωμα δε μπορεί να βρει ένα νόημα, να «πιάσει τόπο» στο ψυχικό όργανο, επί παραδείγματι πώς μπορεί το κακοποιημένο παιδί να καταλάβει γιατί το βλάπτουν οι γονείς του; Η επανάληψη του τραυματικού βιώματος στο όνειρο ξανά και ξανά, αποτελεί μια εκφόρτιση της έντασης που βοηθά τον ασθενή ν'απαλλαγεί απ'αυτήν. Έτσι τα επαναλαμβανόμενα τραυματικά όνειρα, σε αντιδιαστολή με τα ωμά και τους εφιάλτες, επιτρέπουν στον ασθενή να κοιμάται, παρά την εσωτερική τους ένταση.

Επειδή τα ανυπόφορα-δυσάρεστα ίχνη αποεπενδύονται, προκύπτει αμνησία μια *μνήμη χωρίς ανάμνηση*. Η τελευταία είναι μια αμνησιακή μνήμη (Botella 1990), η οποία συνιστά μια επανάληψη, δίχως το υποκείμενο να ξέρει τι επαναλαμβάνει. Ζει τη δυσφορία χωρίς να μπορεί να της δώσει νόημα, ο οργανισμός υπόκειται στον ψυχαναγκασμό ν'αναπαράγει στάσεις, ενορμητικές διαθέσεις, συμπτώματα, *αντί να θυμηθεί* (αντίσταση στην ανάμνηση)¹². Είναι ένας χώρος επαναλήψεων χωρίς

¹² Κατ'αναλογίαν, όταν ένας λαός δε γνωρίζει την ιστορία του είναι καταδικασμένος να την επαναλαμβάνει.

ψυχικές συνδέσεις (Δημόπουλος, 2013), αντί για μνημονικό ίχνος υπάρχει ένα *αμνησιακό ίχνος* (Green, 1993). Μπορεί να έχουμε *μνήμη* στη συμπεριφορά, στο σώμα κ.λ.π., φερ'επιείν η *μνήμη* στο σώμα μπορεί να είναι ένας πόνος στο περικάρδιο, που επαναλαμβάνεται κάθε φορά που κάποιος πηγαίνει διακοπές. Εδώ το σώμα επαναλαμβάνει χωρίς να το γνωρίζει, χωρίς να υπάρχει νοηματοδότηση σχετικά με το παρελθόν του, με την παιδική ηλικία. Όταν ο αναλυόμενος μπορέσει να συνδέσει αυτόν τον επαναλαμβανόμενο πόνο με την απουσία του πατέρα του, για παράδειγμα, τότε περνάμε στον χώρο της *ανάμνησης* η οποία είναι η συνειδητοποίηση της επανάληψης και του νοήματός της. Ο Δημόπουλος (2013), σημειώνει: « στον ψυχαναγκασμό της επανάληψης το άτομο επαναλαμβάνει το δυσάρεστο εμπρός στην απελπισία του από την έλλειψη ανάμνησης, με σκοπό την εκφόρτιση. Εδώ έχει ίσως θέση η μνήμη, όχι όμως η ανάμνηση» (σελ. 34). Συνεπώς, επαναλαμβάνουμε για να μη γνωρίζουμε. Το ζητούμενο στην ψυχανάλυση είναι η μνήμη, δηλαδή αυτό που επαναλαμβάνεται, να γίνει ανάμνηση-ανάδυση του ξεχασμένου, οπότε η αναγκαιότητα της επανάληψης σταματά να έχει λόγο ύπαρξης.

Είναι πρωτίστως στις μη νευρωτικές οργανώσεις όπου έχουμε υπεροχή ψυχαναγκαστικών επαναλήψεων και συμπεριφορών συνδεομένων με το δυσάρεστο: εδώ επικρατεί το κενό¹³. Το ψυχικό σύστημα αυτών των ασθενών θυμίζει μερικές οργανώσεις της φυσικής που οι επιστήμονες ονομάζουν *συστήματα σε κρίσιμη κατάσταση, σε διάχυση* (Ποταμιάνου 1993). Αντίθετα, η επανάληψη του ευχάριστου χαρακτηρίζει πρωτίστως τον νευρωτικό, ο οποίος επαναλαμβάνει για να θυμηθεί και να ξαναβρεί το ευχάριστο: η επανάληψη του ευχάριστου έχει ως κινητήρια δύναμη την αναζήτηση της ανάμνησης (Freud, 1914).

Το παιδί που έχει τραυματικές εγγραφές ψυχολογικής ή σωματικής βίας κάνει ασυνείδητες επιλογές στη μεθύτερη ζωή του, που το εκθέτουν σε συνθήκες κακοποίησης (στροφή της βίας εναντίον εαυτού). Μπορεί να γίνεται επαναλαμβανόμενα θύμα κακοποίησης ή αντίθετα να στρέφει την καταστροφικότητα προς το αντικείμενο π.χ προς στα δικά του παιδιά, μετερχόμενος του αμυντικού μηχανισμού της *ταύτισης με τον επιτιθέμενο* (Freud A. 1936). Είναι μια αντιφοβική εσωτερική κίνηση, στο μέτρο κατά το οποίο, ομοιάζοντας με τον «δήμιο» του το υποκείμενο δε χρειάζεται να τον φοβάται, αντίθετα ταυτίζεται μαζί του και παίρνει τα χαρακτηριστικά του. Αφορά στο φαινόμενο της διαγενεαλογίας της παιδικής κακοποίησης μέσω του ψυχαναγκασμού της επανάληψης. Ο Freud (1914), μας προτρέπει να κοιτάξουμε στο παιχνίδι του παιδιού: κάτι που υπέστη και

¹³ Ο οριακός παραπονείται συχνά για αίσθημα «κούφιου», «νέκρας», του «τίποτα» ή του «άδειου», το αίσθημα ότι «κάτι λείπει» ή είναι «κακό» μέσα του. Είναι εκφράσεις συναισθηματικής διαταραχής προερχόμενες από την ασυνείδητη μνήμη μιας ελαττωματικής μητρικής φροντίδας που βιώνεται σαν άδειος μαστός, σαν απύουσα μητέρα (Greenson, 1963). Ο κατακερματισμός των συναισθημάτων και αυτό το αίσθημα του κενού χαρακτηρίζει την εμπειρία των οριακών (ιδιαίτερα των σχιζοειδών).

το τραυματίσει τείνει να το επαναλαμβάνει παίζοντας με σκοπό να το ελέγξει. Είναι κίνηση που υτό στο «γράφωμα», στην υπερεπένδυση της λιβιδούς στο τραυματικό αντικείμενο, στο έσχατο καταφύγιο, ελλείψει άλλου καλύτερου. Η καθήλωση στο τραυματικό αποσκοπεί στο να μη χάσει το Εγώ το αντικείμενο, έστω και αν το τραυματίζει, ώστε ο οργανισμός να μην κινδυνεύσει να βρεθεί στο τίποτα: καλύτερα το αντικείμενο που με πληγώνει, παρά καθόλου αντικείμενο. Όταν δεν υπάρχει αντικείμενο βυθίζομαι και χάνομαι, καλύτερα το κακό, διωκτικό αντικείμενο παρά η ερημιά, το κενό.

Κλινικό παράδειγμα: Χαρακτηριστικό στιγμιότυπο θυμοσοφίας είναι τα λόγια του Κυρ- Γιάννη, ιδρυματικού περιθαλπόμενου χανσενικού, στο Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Περιφέρειας Αττικής (Κ.Κ.Π.Π.Α) : « Καλύτερα να έχεις τη μάνα σου κι ας είναι και κακιά, παρά καθόλου μάνα...».

Στο λιβιδινική θεωρία του Freud (πρώτη τοπική 1895-1920), το τραυματικό αντικείμενο δεν είναι εσωτερικευμένο διότι αν ήταν, το Εγώ δε θα καθηλωνόταν σε αυτό. Αντίθετα, από τη στιγμή το αντικείμενο ενδοβάλεται σταματάει η εξωτερική - εξαρτητική σχέση μαζί του¹⁴.

Κλινικό παραδείγμα. Νεαρή γυναίκα σε ανάλυση. Κατά τον δεύτερο χρόνο μετέδωσε σε μια συνεδρία: «Τσακώθηκα με τον πατέρα μου. Έλλειπα με τον Β. και έπρεπε να γυρίσω στις πεντέμισι το απόγευμα ... Εγώ όμως γύρισα μετά τις επτά και ο πατέρας μου με περίμενε. Έγινε χαμός, μου φώναζε. Είχαν βγει όλοι στα μπαλκόνια και κοίταζαν, ποτέ δεν θα μπορούσα να φανταστώ ότι θα μου έλεγε τέτοια πράγματα. Λίγο έλειψε να μου χώσει ένα χαστούκι». Η ασθενής βρίσκεται σε υπερδιέγερση, φαίνεται να έχει μια ερεθιστική σχέση με τον πατέρα. Τα πράγματα εντός της

¹⁴ Αντίθετα από τον Freud, ο Fairbairn (1955) της Σχολής των Σχέσεων Αντικειμένου διατρανώνει μια θεωρία εσωτερικευσης του κακού αντικειμένου. Σημειώνει ότι κάτω από συνθήκες στέρησης είναι η μητέρα του παιδιού που γίνεται ένα αμφιθυμικό αντικείμενο, δηλαδή είναι μαζί καλό και κακό. Ωστόσο είναι ανυπόφορο για το παιδί να έχει ένα καλό αντικείμενο το οποίο είναι ταυτόχρονα κακό, οπότε γυρεύει να ανακουφίσει την κατάσταση διχάζοντας-διχοτομώντας τη φιγούρα της μαμάς του σε δύο αντικείμενα. Έκτοτε, όταν αυτή το ικανοποιεί λιβιδινικά γίνεται ένα «καλό αντικείμενο», ενώ όταν αποτυγχάνει να το ευχαριστεί τότε μετατρέπεται σε «κακό», κατάσταση η οποία τοποθετεί το παιδί σε συνθήκες σοβαρής έντασης ώστε να δύναται να την αντέξει. Τότε μετριάζει την αναστάτωση, μεταθέτοντας τον τραυματικό παράγοντα της κατάστασης στο πεδίο της εσωτερικότητας, εντός της οποίας νοιώθει ότι τα πράγματα είναι περισσότερο στον έλεγχό του. Εσωτερικεύει τη μαμά του εν είδει κακού αντικειμένου καθώς είναι ακριβώς το στερητικό αντικείμενο που το παιδί γυρεύει να περιορίσει. Εντούτοις δεν χωράει αμφιβολία ότι ακόμα και ένα κακό και δη στερητικό αντικείμενο μπορεί να είναι ταυτόχρονα επιθυμητό, καθώς το μη ικανοποιούν έχει δύο όψεις: από την μια στερεί, και από την άλλη δελεάζει και σαγηνεύει. Είναι ακριβώς επειδή το αντικείμενο είναι κακό αλλά ταυτόχρονα επιθυμητό που εσωτερικεύεται. Συνεπώς, μετά την εσωτερικευση του ματαιωτικού αντικειμένου το παιδί βρίσκει τον εαυτόν του σε αδιέξοδο καθώς έχει εισάγει στην εσωτερική-ψυχική οικονομία του ένα αντικείμενο το οποίο από τη μια εξακολουθεί να ματαιώνει τις ανάγκες του, ωστόσο ταυτόχρονα συνεχίζει να το διεγείρει. Το παιδί βιώνει τις ματαιώσεις ως μια έλλειψη αγάπης και συναισθηματικής απόρριψης εκ μέρους της, ωστόσο η έκφραση του μίσους εναντίον γίνεται στα μάτια του μια εξαιρετικά επικίνδυνη υπόθεση, καθώς τοιούτοτρόπως θα την έκανε να το απορρίπτει ολοένα περισσότερο-εντείνοντας έτσι την «κακότητά» της (απώλεια του καλού αντικειμένου)-, ενώ την ίδια στιγμή είναι επικίνδυνο να εκφράσει τις λιβιδινικές του ανάγκες (την αναδυόμενη αγάπη του) εντός των συνθηκών της απορριπτικής αγκαλιάς της, επειδή αυτό θα ήταν ισοδύναμο με το άδειασμα (αποφόρτιση/εκφόρτιση) της λιβιδούς του εντός ενός συναισθηματικού άδειου (του δικού της), εντός ενός κενού που θα συνεπαγόταν συναισθηματική ερημιά για τον οργανισμό του. Είναι ένα βίωμα αποσύνθεσης και ψυχικού θανάτου (απώλεια της δομής του Εγώ του). Η απώλεια του καλού αντικειμένου συνδέεται το καταθλιπτικό συναίσθημα (ανάπτυξη μιας μελαγχολικής κατάστασης), ενώ η απειλή της απώλειας της λιβιδούς του υποκειμένου και της δομής του Εγώ του, συνδέεται με το αίσθημα της *ματαιότητας*, χαρακτηριστικό των σχιζοειδικών ασθενών.

διαδραματίζονται στο προλεκτικό επίπεδο, στο πρώιμο επίπεδο των διεγέρσεων οι οποίες δεν ψυχοποιούνται. Ο πατέρας δεν μετασχηματίζεται, παραμένει ένα εξωτερικό αντικείμενο της τάξεως του διεγερτικού (τραυματικού). Την φθείρει, δεν την αφήνει να ησυχάσει δεν μπορεί να τον εσωτερικεύσει (διαμέσου της αποσεξουαλικοποίησης του αντικειμένου). Στη συνέχεια της συνεδρίας η ασθενής μετέδωσε: «...Έτσι τηλεφώνησα στον Β. και ήρθε να με πάρει και πήγα σπίτι του...». Στο βαθμό κατά τον οποίον το αντικείμενο ως εξωτερικό τη διεγείρει, μοιάζει να ψάχνει να βρει καταφύγιο σε κάποιο ενδιάμεσο αλεξιερθετιστικό αντικείμενο ανάμεσα σε αυτήν και τον πατέρα της, το σπίτι του Β. που δρα κατευναστικά (κατ'επέκταση, αλεξιδιεγερτικά δρα και το «σπίτι» του αναλυτή στη μεταβίβαση).

Ο Freud στο έργο του «Ο Μωυσής και ο μονοθεϊσμός» (1939), μιλά για θετικά και αρνητικά αποτελέσματα των τραυματισμών και εντάσσει την τραυματική νεύρωση στην πρώτη κατηγορία. Ο καταναγκασμός της επανάληψης υπηρετεί την προσπάθεια να ξαναζήσει κανείς τον τραυματισμό, να τον κρατήσει με κάποιον τρόπο σε λειτουργία (επαναφορά σε αυτό που συνέβη). Είναι μια εργασία επιμελημένης επαναπρόσληψης του παρελθόντος, είτε απλώς για να το ξαναβρεί κανείς και να το καταστήσει παρόν, είτε για να το τροποποιήσει κατά την επαναβίωσή του. Η αδιάκοπη επιστροφή του τραυματικού υπό τη μορφή εικόνων, ονείρων, πράξεων στοχεύει στην απόπειρα μείωσης της τραυματικής εγγραφής: η καθήλωση στο τραυματικό αντικείμενο παραπέμπει στη αξία της φθοράς του τραύματος μέσα από την επανάληψή του. Γύρω από το τραύμα επισυμβαίνει συσσώρευση επενδύσεων («πρόσδεση» του τραύματος), μέσω της οποίας το Εγώ αποσκοπεί στον έλεγχο της «αιμορραγίας», στην απόκτηση ενός ετεροχρονισμένου κλασματικού κρατήματος των ανεξέλεγκτων ποσοτήτων διεγερσης. Επαναλαμβάνοντας ξανά και ξανά το τραυματικό το υποκείμενο ελπίζει προοδευτικά ν'ανακτήσει την επικυριαρχία του στη ζωή (Fenichel 1982). Το αρχαϊκό Εγώ, όταν ακόμα ήταν υπανάπτυκτο ώστε να μπορεί να προφυλάσσεται προλαμβάνοντας τα μέλλοντα να συμβούν, ασκούσε επικυριαρχία στον εξωτερικό κόσμο αναπαράγοντας εκούσια και ενεργητικά αυτό το οποίο κάποτε είχε βιώσει παθητικά. Η αναπαραγωγή του τραυματικού εν μέρει είναι συνειδητή (νοερή επανάληψη της τραυματικής κατάστασης κατά τη διάρκεια της ημέρας μέσω ιδεών, και συναισθημάτων), και εν μέρει ασυνείδητη. Ο Fenichel σημειώνει ότι στην τελευταία περίπτωση μπορεί να περιλαμβάνονται και ορισμένα τικς τα οποία αρχικά ίσως να μην έχουν σημασία αυτά καθαυτά, ωστόσο συχνά στην ανάλυση αποδεικνύονται ότι αποτελούν επαναλήψεις κινήσεων που έλαβαν χώρα κατά την τραυματική κατάσταση είτε άλλων οι οποίες θα ήταν σημαντικές να γίνουν αλλά παραλείφθηκαν. Ενίοτε οι κινήσεις αυτές δεν αφορούν στο σύγχρονο τραυματικό γεγονός αλλά σε κάποιο άλλο, σε μια παλιά και ξεχασμένη κατάσταση η οποία ενεργοποιήθηκε εκ νέου μέσω του πρόσφατου τραυματισμού.

Από τη στιγμή που το επαναλαμβανόμενο έχει ελεγκτικό χαρακτήρα, η διαρκής επανάληψη της αντίληψης μπορεί να ισοδυναμεί με αλεξιερθετιστική λειτουργία (παραδοξότητα φαινομένου), η αντίληψη δύναται εν τέλει να γίνεται ένα

αντιτραυματικό δέσιμο, να καθίσταται η απαρχή μιας επεξεργασίας (πρώτη μη συμβολική σύνδεση κατά Roussillon 2001). Μέσω της επανάληψης του τραυματικού, διαμέσου της φθοράς του, το Εγώ αποπειράται να προσδώσει νοήματα, είναι μια συμβολή στην πιθανότητα μετασχηματισμών στον ψυχισμό, αφορά σε μια πρώτη προσπάθεια του οργανισμού να απαρτιώσει το τραύμα στη συμβολική του οργάνωση. Ως επί το πλείστον όμως αυτή η λειτουργία δεν αποδίδει, είναι μάταιη, έτσι ώστε ο αυτοματισμός της αναπαραγωγής του να διαιωνίζεται επ' άπειρον σε μια ουτοπική προσπάθεια ακύρωσης του τραυματικού.

Συμπερασματικά, η τραυματική νεύρωση, μολονότι δεν είναι της τάξεως της *ψυχικοποίησης*, εντούτοις συνιστά κάποιας μορφής *ψυχική εργασία*, είναι μια προσπάθεια μορφοποίησης του αντικειμένου έστω και ατελέσφορη. Το υποκείμενο καθώς επαναλαμβάνει το κεραυνοβόλο τοπίο του τραυματικού γεγονότος, επιχειρεί να γεμίσει το κενό και να διατηρήσει μια προσδένουσα καθήλωση, συντηρώντας έναν ισχυρό δεσμό με αυτό που πληγώνει (Ποταμιάνου 2002). Συνεπώς, το φαινόμενο της επανάληψης τείνει να ανακτήσει όχι μόνο ευχάριστες εμπειρίες αλλά και δυσάρεστες, φθάνοντας μέχρι την αναζήτηση της *συνύπαρξης με το τραυματικό* προκειμένου να κρατήσει έναν ύστατο δεσμό με τα αντικείμενα.

Κλινικό παράδειγμα. Η Ν. νεαρά θεραπευόμενη έγραφε συχνά και μου διάβασε ένα δικό της απόσπασμα, μεσούσης της θεραπευτικής συνεδρίας: «...*Το κενό. Άδεια ψυχή.. Πασχίζω να τη γεμίσω με κάτι αληθινό, κάτι από μαύρο και βαθύ μπλε και ιώδες με πλημμύρισε κάποτε-θυμάσαι, αγάπη μου;*». Το κείμενο παραπέμπει στο λανθάνον αίτημα της ασθενούς για θεραπεία, αφορά στην επιθυμία της το αντικείμενο (θεραπευτής στη μεταβίβαση), να έχει είσοδο εντός της έτσι ώστε να γεμίσει το άδειο μέσα της.

Το Εγώ είναι αμφιθυμικό απέναντι στην επανάληψη του τραυματικού: από τη μια η αναπαραγωγή του το ανακουφίζει από την οδυνηρή ένταση (εκφόρτιση), από την άλλη όμως η επιστροφή αυτή καθαυτή είναι οδυνηρή, έτσι ώστε, την ίδια στιγμή να την φοβάται και να την αποφεύγει. Η σύγκρουση αυτή συμπυκνώνεται μέσω των φαινομένων της *τραυματοφιλίας* και της *τραυματοφοβίας*, όπου καθετί που αναλαμβάνει το υποκείμενο μετατρέπεται σε τραυματικό, ή επί καθημερινής βάσεως μπλέκεται σε απογοητευτικές εμπειρίες, μολονότι τις φοβάται. Τρέχει πίσω από τις αναστατώσεις και τις καταστροφές, δεν υπάρχει ποτέ αρκετός χρόνος για χαλάρωση και ξεκούραση. Η Ποταμιάνου (1987), σημειώνει πως το Εγώ μπορεί να υπόκειται σε πολλούς *ελκυστές* και είναι εξίσου επιρρεπές και ανοιχτό τόσο σε καταστάσεις άγχους και σε στοιχεία που το τραυματίζουν, όσο και σε τάσεις προς την ομοιόσταση και τη σταθερότητα. Ο Bollas (1999) σημειώνει ότι το άτομο που έχει υποστεί μετάλλαξη από ένα εξωτερικό τραυματικό συμβάν, κατά την μεθύτερη ζωή του σχετίζεται με το τραυματικό. Ψάχνει τα κακοήθη γεγονότα

(«πάει γυρεύοντας»), με τον ίδιο τρόπο που οι άλλοι άνθρωποι αναζητούν τις σχέσεις. Παρομοίως η Mc Dougall (2001), υποστηρίζει ότι άνθρωποι που στην παιδική τους ηλικία ήταν διαρκώς θύματα ατυχημάτων, παθαίνουν δυστυχήματα τα οποία φαντάζουν μοιραία, είναι ως εάν να αναζητούν σωματικές αυτοτιμωρίες. Υπαινίσσεται μάλιστα τυχόν ψυχοδυναμικό δεσμό ανάμεσα στην προδιάθεση του ατόμου για ατυχήματα και ενδεχόμενες ψυχοσωματικές εκδηλώσεις. Ο Freud το 1920, αναφερόταν στις νευρώσεις πεπρωμένου κατά τις οποίες η ύπαρξη του ατόμου χαρακτηρίζεται από μια περιοδική επανεμφάνιση δυσάρεστων γεγονότων, ενώ την ίδια στιγμή ο οργανισμός του φαίνεται να υποτάσσεται στην φασικότητά τους καθώς την εκλαμβάνει ως ένα έξωθεν πεπρωμένο, αντί να ψάχνει τα ελατήρια αυτής της επανάληψης. Αυτό μοιάζει την υλοποίηση ενός μοιραίου προδιαγεγραμμένου σεναρίου, όπως στην περίπτωση ευεργετών και φιλανθρώπων που μετά από κάποιο διάστημα εγκαταλείπονται με μνησικακία από αυτούς τους οποίους υποστήριξαν, είναι η περίπτωση ανθρώπων στους οποίους η κάθε φιλία καταλήγει σε προδοσία, ερωτευμένων στους οποίους κάθε τρυφερή σχέση περνά τις ίδιες φάσεις και οδηγεί στο ίδιο άδοξο τέλος κλπ... Τα πραγματικά κίνητρα του άτυχου πεπρωμένου ερεϊδονται επί μιας σταθερά άλυτης εσωτερικής σύγκρουσης, επί της έλλειψης έλεγχου μιας παιδικής εναγώνιας κατάστασης κατά το γενετήσιο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης π.χ. οιδιπόδειες τύψεις κάνουν ώστε το άτομο να «πρέπει» να επανορθώνει, να το πληρώνει, μέσα από ατυχείς επιλογές στη ζωή του. Μέσω της οργάνωσης των νευρώσεων πεπρωμένου το Εγώ ικανοποιεί την ασυνείδητη ανάγκη εξιλέωσης, αλλά καθώς «παρασύρεται» στην τάξη της επανάληψης, οδηγείται στην αυτοκαταστροφή (ενόρμηση θανάτου, κατά Freud 1920). Αυτές οι περιπτώσεις ασθενών αποτελούν μίγμα ενός πειρασμού να νοιώσουν πόνο και μιας ανάγκης να τιμωρηθούν. Μπορεί να αντιλαμβάνονται το συμβάν σαν να ήταν η μοίρα τους, εν είδει γονιών που τους εγκατέλειψαν και τους ευνούχισαν, και εν τέλει ορθώς έπραξαν αφού είναι και νοιώθουν ένοχοι. Η Ποταμιάνου (1999), αναφέρει ότι πρόκειται για επανεργοποίηση εσωτερικευμένων υπερεγωτικών συγκρούσεων ανάμεσα στο Εγώ και τον εξωτερικό κόσμο: *«αν ορισμένες επαναλήψεις υπηρετούν υποχρεώσεις ευχαρίστησης, άλλες παίρνουν τη χροιά εξόφλησης χρεών»* (σελ. 121). Έτσι η ενοχή, η οποία μπορεί και να μεταδίδεται διαγενεαλογικά, λαμβάνεται ως μια από τις βασικές αιτίες ζημιολογών για το Εγώ επαναλαμβανόμενων συμπεριφορών, συμπεριλαμβανομένου και του φαινομένου των παράξενων επαναλήψεων κάποιων γεγονότων. Επί παραδείγματι, κάθε φορά που κάποιος αγωνίζεται να οργανώσει μια αλλαγή στη ζωή του, τότε διάφορα εξωτερικά γεγονότα (π.χ. πόλεμος, δικτατορία κ.λ.π) ανατρέπουν τα σχέδιά του, τα δεδομένα της εξωτερικής πραγματικότητας εμφανίζονται να επικυριαρχούν και να διαλύουν τις διαδικασίες έλεγχου του Εγώ του, οπότε το υποκείμενο διακατέχεται από αίσθημα καθολικής αδυναμίας και αισθάνεται παραδομένο στην επίδραση συμβάντων πάνω στα οποία φαίνεται να μην έχει καμία επιρροή. Καταλαμβάνεται τότε από μια ανησυχητική

παραδοξότητα, σαν να κατέχεται από εξωτερικές δυνάμεις που το ξεπερνούν και το οδηγούν. Σε πιο βαριές παθολογίες τα μέσα επιρροής του Εγώ βρίσκονται εντελώς εκτοπισμένα από τον ψυχικό χώρο και τοποθετούνται σε έναν κόσμο ανιμιστικό κατεχόμενο από αρχαϊκές-παιδικές φαντασιώσεις. Έτσι η εξωτερική πραγματικότητα μπορεί να αποκτά σθένος έντονα διωκτικό: *«Ο περιβάλλον κόσμος γίνεται αισθητός σαν πελώριο μητρικό σώμα, ή σαν σώμα αμφίφυλο, σαγηνευτικό, που περισφίγγει και κατέχει το άτομο απογυμνωμένο απ'όλα του τα μέσα άμυνας και επιρροής»* (Ποταμιάνου 1999, σελ.105). Ο Bergler (1992), αναφέρεται στη μεγαλομανία η οποία, σε συνδυασμό με τον μαζοχισμό, βάζει το υποκείμενο στον ψυχαναγκασμό του να μπαίνει σε συνθήκες *θύματος και μάρτυρα*, καταστάσεις φθοροποιές για το Εγώ.

Στη διάρκεια μιας ψυχανάλυσης αναδύεται μια σειρά οδυνηρών βιωμάτων εν είδει ταυτόσημων επαναλήψεων ενός συμβάντος στην ιστορία του αναλυόμενου, μέσω των οποίων εκείνος μεταφράζει σε πράξεις-εκδραματίσεις το τραύμα. Το Εγώ, ενώ έχει συνείδηση αυτού που θα κέρδιζε αν εγκατέλειπε τις αντιστάσεις του, αποφεύγει ωστόσο κάθε τροποποίηση. Πρόκειται για την δύναμη αντίστασης του Εκείνου, το οποίο, ενώ δεν υπάρχει πια κίνδυνος, δεν επιτρέπει στο Εγώ ν'αλλάξει διαδρομή και το υποχρεώνει να επαναλαμβάνει συνεχώς (Freud 1926).

Κλινικό παράδειγμα. Νεαρά 28 ετών, ζήτησε βοήθεια για συζυγικά προβλήματα. Στο ιστορικό της προεξάρχουν, μεταξύ άλλων, ο χωρισμός των γονιών της στην πολύ αρχή της εφηβείας της: η μαμά της έφυγε με εραστή, έναν οικογενειακό φίλο του μπαμπά της. Έχει δύο ομοθαλή αδέρφια που μένουν μεταξύ της Αθήνας και άλλης πρωτεύουσας του εξωτερικού. Μετά τον χωρισμό του, ο πατέρας της παντρεύτηκε μια άλλη γυναίκα (πάσχει σήμερα από σοβαρή αυτοάνοση αρρώστια), με την οποία έκανε τρία παιδιά. Η ασθενής επέμενε να έρθει στο γραφείο μου μαζί με τον άντρα της γιατί, όπως μετέδιδε, *«...αυτός έφταιγε...»*. Δέχτηκε το αίτημά της για μια-δυό συνεδρίες ζεύγους με την πρόθεση να ξεκαθαρίζαμε και να διευκρινίζαμε τα πδεδομένα ώστε να βλέπαμε με ποίον τρόπο θα οργανώναμε τη συνέχεια. Οι δυό τους τσακώνονταν συχνά και τότε έσπαγαν εκδικητικά πράγματα αξίας ο ένας του άλλου, όπως τα πολυτελή αυτοκίνητά τους. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης συνεδρίας υπέθεσα και κατανόησα τη «ναρκισσιστική έκρηξη» του συζύγου ως συνέπεια του συναισθηματικού τραβήγματος της γυναίκας του από εκείνον, αφότου γεννήθηκε το πρώτο τους κοριτσάκι που ήταν τότε ενός περιπίου έτους. Υπό αυτό το καθεστώς ο σύζυγος έμοιαζε να βρίσκεται στις τραυματικές συνθήκες μιας νοσταλγικής απώλειας, του «χαμένου παραδείσου», της ειδυλλιακής σχέσης των δύο (αρχαϊκή-δυναδική σχέση της μαμάς με το βρέφος, πριν τη νοηματοδότηση του διαχωριστικού τρίτου αντικειμένου, του πατέρα), την επανάληψη της οποίας ζούσε με τη γυναίκα του και απολάμβανε πριν να γεννηθεί το μωρό.

Καθώς εξελισσόταν η συνομιλία μας, τους εξήγησα ότι στο μέλλον σκόπευα να υποστηρίξω μόνο τον ένα εκ των δύο, ενώ ο άλλος θα μπορούσε αν το ζητούσε να συζητάει με έτερο συνάδελφο. Μετά από λίγες ημέρες τηλεφώνησε εκ νέου η γυναίκα του ζεύγους ζητώντας να συνεχίσει η ίδια τις συνεδρίες μαζί μου και μεταδίδοντας-όχι χωρίς απογοήτευση και θυμό- ότι ο σύζυγος δεν ήταν διατεθειμένος να γυρέψει ψυχοθεραπεία.

Η ασθενής προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις του θεραπευτικού πλαισίου με δυσκολία. Κατά τις πρώτες κιόλας συνεδρίες μετέδωσε, μεταξύ άλλων, την εντύπωση που της έκανε το γεγονός ότι

πριν μερικά χρόνια κάποιιοι είχαν καταφέρει να βιάσουν (ή παρενοχλήσουν) μια φίλη της όταν ήταν έφηβη. Αναρωτιόταν πώς μπορούσε να γίνει κάτι τέτοιο, δυσκολευόταν να καταλάβει πώς μπορούσαν να το παθαίνουν αυτό μερικά κορίτσια εκφράζοντας έτσι, λανθάνοντως, τη δική της έλλειψη δεκτικότητας και υποβολιμότητας (δυσκολία στο *πάσχειν* και στο *υφίστασαι*). Στην ψυχική ζωή της ο πρωκτικός άξων δεν κρατούσε επαρκώς τα πράγματα, η οριοθέτηση του μέσα-έξω δεν είχε επαρκώς σταθεροποιηθεί, ήταν απόλυτα ελεγκτική, έδειχναν να χωλαίνουν οι θηλυκές ταυτίσεις. Δεν επιδεχόταν εισόδων εντός του ψυχοσωματικού της περιγράμματος, έμοιαζε καθηλωμένη στις παρυφές ενός φαλλικού ναρκισσισμού. Στη θεραπεία ερχόταν ασυνεχώς και ασυνεπώς με παραλείψεις συνεδριών, απόπειρες αλλαγής της ημέρας και της ώρας κλπ. ώσπου μερικούς μήνες αργότερα ζήτησε προσωρινή διακοπή (αδυναμία δέσμευσης και οργάνωσης ενός συνεχούς-σταθερού αντικειμενοτρόπου δεσμού με το αντικείμενο και τη διαδικασία). Επανεμφανίστηκε μετά από μερικούς μήνες. Στη ροή της νέας θεραπευτικής περιόδου αναδύθηκαν εκ νέου οι παρόμοιες δυσκολίες λιβιδινικής επένδυσης επί της διαδικασίας. Λίγο αργότερα έμεινε έγκυος για δεύτερη φορά. Άρχισε να ψάχνει για τις καλύτερες μαιές από το εξωτερικό όπου έμενε ο πατέρας, οι οποίες θα την προετοίμαζαν για τον τοκετό και θα την υποστήριζαν κατά τους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης και κατά τη λοχεία. Κατά τον έκτο-έβδομο μήνα της εγκυμοσύνης ζήτησε εκ νέου διακοπή της θεραπείας καθώς, όπως μετέδωσε, θα είχε να συγκεντρωθεί στην κύηση και στον τοκετό. Με αφορμή το δεύτερο μωρό είχε «τραβηχτεί» από τη θεραπεία για μια ακόμα φορά, όπως το είχε κάνει και με τον άντρα της κατά την πρώτη εγκυμοσύνη (αισθανόμουν το ίδιο «ριγμένος» όπως, ενδεχομένως, ένιωθε κι εκείνος...). Μετά από έξι μήνες αφότου γέννησε, επανεμφανίστηκε για τρίτη φορά -στη μεταβίβαση με την ασυνέχεια έδειχνε να ασκεί έναν μεγαλομανιακό-παιδικό έλεγχο επί της διαδικασίας- μάλλον σε άσχημη κατάσταση λόγω μιας εκ νέου διαταραγμένης περιόδου στη σχέση με το σύζυγο, αλλά και επειδή είχε χάσει την πολυαγαπημένη πατρική γιαγιά (ξέσπασε σε κλάματα επί τούτου). Ζήτησε ακόμα μια φορά διακοπή μετά από τετράμηνο καθώς, όπως ισχυριζόταν, δε μπορούσε να καταλάβει για ποιόν λόγο χρειαζόταν να δεσμεύεται στην ψυχοθεραπευτική συνέχεια και να μη μπορεί να με επισκέπτεται κατά βούληση, όποτε το είχε ανάγκη, μετέδιδε δε ότι ήμουν πολύ καλός θεραπευτής αλλά ότι συχνά έπεφτα έξω σ'αυτά που της έλεγα, ότι ήμουν παράξενος κ.λπ... Συνέχιζε διατρανώνοντας την ιδέα ότι αυτό που τους χρειαζόταν ως ζεύγος, ήταν να βλέπουν έναν σύμβουλο γάμου και μάλιστα ότι σκόπευαν να το κάνουν ... Αναμφίβολα, το έκδηλο αίτημα της γυναίκας ήταν να βοηθηθεί στη συζυγική της ζωή. Ωστόσο το λανθάνον φαίνεται πως αποσκοπούσε, μεταξύ άλλων, στην ανάγκη της να εκδραματίσει-επαναλάβει στη θεραπεία το τραυματικό: να εγκαταλείψει και να πληγώσει σαδιστικά τον θεραπευτή με τον τρόπο-κατ'αναλογία- με τον οποίον εγκατέλειπε συναισθηματικά τον σύζυγο. Εκφόρτιζε ότι της είχαν προξενήσει τόσο η μαμά που την άφησε φεύγοντας με άλλον (με βεβαιότητα η μητρική-συναισθηματική παραμέληση είχε επισυμβεί από τα πρώτα βήματα της ζωής της), όσο και ο μπαμπάς της που βρήκε άλλη γυναίκα και έκανε παιδιά μαζί της (οιδιπόδειο επίπεδο). Είναι ο αμυντικός αυτοματισμός διαμέσου του οποίου αναπαρήγαγε εκούσια και να βίωνε-αυτήν τη φορά με ενεργητικό τρόπο- αυτό που κάποτε υπέστη παθητικά, μια εσωτερική κίνηση μέσω της οποίας, κάνει στους άλλους αυτό που της είχαν κάνει, λειτουργία «επίδσης» του αιμορραγικού ψυχικού τραύματος χάρη στην οποία από θύμα γίνεται θύτης.

Οι οριακοί συχνά δηλώνουν μια βαθειά προσκόλληση στις οδυνηρές εμπειρίες. Εδώ είναι προτιμότερο το αμετάβλητο των επαναλήψεων τραυματικής προελεύσεως και η προσήκουσα ακινητοποίηση της σκέψης, καθώς τέτοιες εκβάσεις αποτελούν καταφύγιο μπρός στον τρόμο και τον πανικό της αλλαγής και του αγνώστου (Ποταμιάνου 1993). Το Εγώ απειλείται από αφανισμό (ενορμητικό σβήσιμο λόγω καταστολής), οπότε οι απόπειρες επανασύνδεσης με το αντικείμενο

μέσω της επανάληψης του τραυματικού, συνιστούν προσπάθειες του υποκειμένου να ξαναζωντανεύσει μέσα από τη διέγερση αυτού που το τραυματίζει. Το υποκείμενο εδώ αισθάνεται ασφαλές χάρη στην ανάκτηση του τραυματικού, στο μέτρο κατά το οποίο ο δεσμός, έστω με το τραυματικό αντικείμενο, παραμένει ακόμα εφικτός. Είναι η βεβαιότητα ότι η επανάκτηση είναι δυνατή μολονότι γίνεται με τρόπο οδυνηρό. Καθώς σε αυτές τις διαταραχές χωλαίνουν οι διεργασίες του πένθους, η αποσύνδεση από εκείνο που τραυματίζει θα αποτελούσε καταστροφή του τελευταίου δεσμού με το αντικείμενο. Μολονότι στις τραυματικές επαναληπτικές τροχιές, όπως έχει ήδη αναφερθεί, δεν υπάρχει αυτοερωτική ευχαρίστηση, εντούτοις, σε ορισμένες περιπτώσεις οριακών το σεξουαλικό ένστικτο έχει υποστεί μια σαδομαζοχιστική διαστροφή, η οδύνη συναντά την απόλαυση, το τραυματικό μπορεί να γίνεται αντιληπτό ως ένας σαδομαζοχιστικός «πειρασμός», μια σαδομαζοχιστική διέγερση με αποτέλεσμα αυτοί να έχουν ένα τεράστιο ενδιαφέρον για πάσης φύσεως επικίνδυνα βιώματα και να υφίστανται έλξη για εξωπραγματικά και φρικιαστικά συμβάντα¹⁵. Μπορεί να ζουν στα όρια των φυσικών τους δυνάμεων, κυνηγώντας στόχους που δε σέβονται ούτε τις δυνατότητες του σώματος ούτε τα όρια της νοητικής ζωής. Θριαμβεύουν δε, αν καταφέρουν να κάνουν κακό στον εαυτόν τους ή να ξεσηκώσουν την απελπισία μέσα τους (και στον αναλυτή)¹⁶.

Κλινικό παράδειγμα. Η Ν. νεαρά θεραπευόμενη μέρος του γραπτού της: *«νομίζω ότι ξέρεις πόση ηρεμία προσφέρει ο κίνδυνος... κέρνα με γλυκό δηλητήριο και θα είμαι δικός σου για πάντα-είπε αυτός. Δεν χρειάζεται τίποτα άλλο να κάνεις...»*. Εδώ κρύβεται η όρεξη για την υπερδιέγερση, την οποία γεννά το αναρροφητικό άνοιγμα της ανοικτής πληγής. Αφορά σε επιθυμίες του Εγώ προς τις αποδιοργανωτικές διεγέρσεις.

Πρόκειται για μια σχέση συντριβής του άλλου και του Εγώ που μπορεί να φτάνει ενίοτε σε αυτοκτονικές χειρονομίες. Το ζητούμενο των αυτοακρωτηριαζόμενων ψυχωσικών είναι μάλλον να βιώσουν τα σωματικά τους όρια παρά να τα απολαύσουν μέσω του πόνου (η Ποταμιάνου το 1999, αναφέρεται σε άμυνες μανιακού τύπου και θανατηφόρα μεγαλομανία). Η κινητικότητα, στην περίπτωση των κινητικών αυτοματισμών (επανάληψεων), αποτελεί μια μορφή συνέχειας του εαυτού που απειλείται να χαθεί. Ο ψυχισμός του οριακού ασθενούς γυρεύει την υπέρβαση των ορίων του, είναι μια έλξη προς το θέλητρο του σβησίματος και της

¹⁵ Ο Bollas (1999) αναφερόμενος κυρίως στους σχιζοειδείς σημειώνει ότι μπορεί να μαγεύονται από βιβλία και ταινίες τρόμου και γενικότερα από την κουλτούρα της φρίκης ("walking dead"). Τα κλασικά βιβλία της Mary Shelley με ήρωα τον Frankenstein παρουσιάζουν φιγούρες πτωμάτων που ανασταίνονται με επιστημονικούς τρόπους. Ο Frankenstein και οι νεκραναστάσεις του θα μπορούσαν να αναπαριστούν την ψυχική κατάσταση τραυματισμένων ανθρώπων από εξωτερικά ολέθρια γεγονότα καθώς προσπαθούν να γιάνουν από μια μακάβρια εμπειρία που τους βούτηξε ανεπανόρθωτα στη θανατίλα.

¹⁶ Οι αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές εμφορούνται από παλινδρομικές διαδρομές που οδηγούν σε συμπεριφορές τυφλές έως και την αδιάλειπτη αναζήτηση κινδύνων που μπορεί να οδηγήσουν στο θάνατο (μοιραία ατυχήματα), ή ακόμα ιχνογραφούν το λεγόμενο σύνδρομο εξαντλήσεως (burnout syndrome), την χρόνια κόπωση κ.λ.π.

ακύρωσης του συμβολικού, μια σαγήνη του ξεπεράσματος της φόρμας, των νόμων-κανόνων και της σκέψης μέχρι την εκμηδένισή τους. Ενυπάρχει κρυμμένη ευχαρίστηση σ'αυτές τις οικουμενικές επαναλήψεις οι οποίες παραπέμπουν σε μια παλινδρομημένη σεξουαλικότητα με φαντασιώσεις μιας έξοχης φρίκης¹⁷.

Κλινικό παράδειγμα. Περιθαλπόμενος στο Θεραπευτήριο Χρονίων Παθήσεων, πρώην δεινός χρήστης όλων των ναρκωτικών ουσιών και «βουτηγμένος» σε περιθωριακές, αντισυμβατικές και αυτοκαταστροφικές διαδρομές ζωής. Στον πρότερο βίο του θα ανήκε μάλλον στην κατηγορία αυτών που λένε ότι λίγο τους νοιάζει να χάσουν το παιχνίδι της ζωής. Μετέδιδε ότι ήθελε πάντα να δοκιμάζει ότι ήταν απαγορευμένο. Έζησε επί σειρά πολλών ετών υπό το κράτος μιας ελλειμματικής υπερεγωτικής λειτουργίας (ανευνούχιστος), μέσα σε πελάγη ψευδαισθητικής-ψυχεδελικής παντοδυναμίας και κατέληξε να έχει ένα σοβαρό τροχάιο ατύχημα εξαιτίας του οποίου υπέστη σοβαρές κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις με συνέπεια ανήκεστες σωματικές βλάβες και αλλοιώσεις στην προσωπικότητα και τη συμπεριφορά, στις γνωστικές δυσλειτουργίες και γενικότερα διαταραχές στο όργανο της σκέψης. Όταν το άγχος ευνουχισμού δεν εκδηλώνεται διόλου, είναι μάλλον η εξωτερική πραγματάωσή που κρατάει την πρόσοψη της σκηνής. Ο περιθαλπόμενος μοιάζει ασυνείδητα να οργάνωσε και να σκηνοθέτησε την συμμετοχή του στο μοιραίο συμβάν προκειμένου να σταματήσει μια ξέφρενη τροχιά, ακόμα και αν το τίμημα το οποίο κλήθηκε να καταβάλει στο ισοζύγιο της ζωής ήταν βαρύτατο. Αφορά στη θυσία του μέρους για να σωθεί το όλον, καθώς ο οργανισμός του «προσέφερε» την σωματική του ακεραιότητα για να περιφρουρηθούν η ψυχική και η βιολογική συνέχεια της ζωής.

Αντίθετα, άλλες περιπτώσεις ασθενών μη νευρωτικών και οριακών φαίνεται να αναζητούν την ηρεμία της *νιρβάνα*, την πλήρη ακινησία της μη αλλαγής, οπότε ο οργανισμός προβαίνει σε κινήσεις μαζικών αποεπενδύσεων του Εγώ και του αντικειμένου για να αποφύγει την πληθώρα των διεγέρσεων και να οδεύσει προς ένα μετριασμό ή μηδενισμό τους, (αποαντικειμενοποιούσα λειτουργία ή αρνητικός ναρκισσισμός κατά Green 1998). Όμως, και εδώ, η ναρκισσιστική αδιαφορία, η ψυχρότητα και ακαμψία η οποία αναφέρεται συχνά ως μέσον προστασίας του Εγώ από το αντικείμενο μπορεί να ορθώνεται κυρίως για να κρύψει την έντονη επιθυμία για διεγέρσεις¹⁸, σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα μπορούμε να πούμε ότι

¹⁷ Ο Kernberg (1998) σημειώνει ότι οι οριακοί ότι δε δέχτηκαν μια ηδονική ενεργοποίηση του σωματικού (επιδερμικού) τους ερωτισμού. Συχνά αυτοτραυματίζονται (τραβάνε το δέρμα, τα μαλλιά κ.λ.π) λαμβάνοντας κάποιου τύπου αισθησιακή ικανοποίηση από τον πόνο αλλά σε καμία περίπτωση σεξουαλική ηδονή και ευχαρίστηση. Βρίθουν από αρχαϊκές φαντασίες σαδομαζοχιστικού περιεχομένου και η αναζήτηση εξουσίας συνιστά τη μόνη διαβεβαίωση ασφάλειας ενάντια στην υποταγή τους στο σαδιστικό αντικείμενο. Ακόμα και μετά από βελτίωση τους μέσα από ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία δε θα μπορέσουν ποτέ να αναπτύξουν ερωτικό πάθος. Ο Green (1990) κάνει λόγο για την κεντρική φοβική θέση στους οριακούς. Αφορά στην αποεπένδυση των συνειρμικών αλυσίδων μέσα στην ανάλυση σαν άμυνα στο φόβο του τραυματικού (ψυχική αποδόμηση) κατά την ανάλυση. Είναι ένα είδος αυτοακρωτηριασμού της σκέψης, μια διεργασία που στοχεύει στο φόντο της αναπαράστασης της μητέρας η οποία δεν εμφανίστηκε όταν έπρεπε για να καλύψει τις ανάγκες του βρέφους. Ο φόβος του μητρικού αντικειμένου είναι ένα ισοδύναμο εκσωμάτωσης αυτού του αντικειμένου η οποία αφήνει ένα κενό που δηλώνει όχι τόσο την απουσία του μαστού όσο την απουσία της λειτουργίας του (είναι εκεί αλλά είναι κενός).

¹⁸ Ο σχιζοειδής αν και χρειάζεται απελπισμένα μια ανθρώπινη σχέση, δεν την αποτολμά διότι οι φόβοι του τον εμποδίζουν να εμπιστευτεί και να αγαπήσει. Φοβάται ότι η ψυχική εγγύτητα με άλλον θα τον κατακλύσει, οπότε ταλαντεύεται ανάμεσα στις σχέσεις: γίνεται ντροπαλός, ακοινωνήτος, αποκομμένος, ψυχρός, σεξουαλικά ανίκανος και ανεσταλμένος. Ωστόσο η σεξουαλική αναστολή του είναι σοβαρότερη από την υπερδιέγερση, εκφράζει σχιζοειδική απομόνωση και απελπισία. Στην υπερδιέγερση το πεινασμένο Εγώ αγωνίζεται τουλάχιστον

ασυνείδητα τις αναζητά: όσο η πληγή μένει ανοιχτή, το ίχνος του αντικειμένου δε χάνεται (ο ψυχικός πόνος αποτελεί την απόδειξη).

Μέσω των πάσης φύσεως διαδικασιών επανάληψης του ταυτόσημου, (του ομοίου κατά De M'Uzan 1996), πρωτίστως αυτών που επενεργούν πέραν της αρχής της ηδονής (τυφλοί αυτοματισμοί), εξασφαλίζεται για τον οργανισμό η ασφάλεια της στασιμότητας, του τέλματος, της μη εξέλιξης. Ο Freud το 1920 αναγνώριζε την υπεροχή του καταναγκασμού της επανάληψης στο ασυνείδητο και υποστήριζε ότι είναι μια *αρχή λειτουργίας*: μένουμε οι ίδιοι, δεν αλλάζουμε, τείνουμε προς την ακινησία και τον θάνατο και, εν τέλει, εξελισσόμαστε μόνο και μόνο επειδή εξωτερικοί- περιβαλλοντικοί παράγοντες μας αναγκάζουν να προσαρμοζόμαστε σε καινούργιες συνθήκες ζωής. Ο Cahn (1991) αναφέρεται στην εγκατάσταση αντιδράσεων κυκλικού τύπου που απομακρύνουν οποιαδήποτε αλλαγή και διαιωνίζουν την αναγκαστική αναπαραγωγή απαντήσεων σε κλειστό κύκλωμα.

Παρατηρείται στον ανθρώπινο οργανισμό μια σύγκρουση ανάμεσα στην τάση για αλλαγές, για μετακινήσεις-κινήσεις στη ζωή (κινητοποίηση του ψυχικού οργάνου), και στην τάση για μια ζοφερή ησυχία ναρκισσιστικής προβληματικής. Φαίνεται ότι ενυπάρχουν και τα δύο: ο φόβος και η επιθυμία της αλλαγής, η έλξη και ο φόβος για το καινούργιο, η φοβία και η ευχή της ακινησίας, της αμεταβλητότητας¹⁹. Στην «Επιτομή» του ο Freud (1939), σημείωνε ότι η λιβιδώς είναι κινητική, δείχνει ιδιάζουσα *ρευστότητα*, το γλοιώδες είναι η προεξάρχουσα ιδιότητά της. Εντούτοις το 1937, είχε περιγράψει την κολλώδη φύση της λιβιδούς ως μια μορφή αντίστασης στην ψυχανάλυση, ενδεικτική της δυσκολίας των ενορμήσεων ν'αποσύρουν τις επενδύσεις τους από ένα αντικείμενο για να τις μετατοπίσουν σ'ένα άλλο. Παρομοίως, η Ποταμιάνου (2001), γράφει: «*Σαν τα αποδημητικά πουλιά ο άνθρωπος ρίχνεται προς τον ανοιχτό ορίζοντα των ανακαλύψεων και του καινούργιου... Είναι όμως και σκαπανέας του στέρεου εδάφους, στέκεται στα σπίτια που χτίζει και στις πόλεις που περιβάλλει με στέρεα τείχη*» (σελ. 26).

Ο Freud διατεινόταν ότι οι τραυματικές συνέπειες δεν είναι πάντα αρνητικές, ενώ το 1939 όταν έγραφε για τα *αρνητικά αποτελέσματα του τραύματος*, αναφερόταν στην περίπτωση όπου το υποκείμενο δεν μπορεί ούτε στο τραύμα να καθηλωθεί, με συνέπειες την αποδιοργάνωση - κατάρρευση του ψυχικού οργάνου. Πράγματι, δεν είναι αυτονόητο ότι σε κάθε συνθήκη τραυματικής εγγραφής η λιβιδώς μπορεί να καθηλωθεί σε αυτήν, ο τραυματισμός δεν δίνει πάντα επανάληψη. Στην

για τη ζωή ανεξαρτήτως κινδύνων, ενώ στη σεξουαλική αναστολή έχει εγκαταλείψει τη μάχη. Στη μια περίπτωση ένα πεινασμένο βρεφικό Εγώ, στην άλλη ένα φοβισμένο και αποσυρμένο βρεφικό Εγώ.

¹⁹ Ο Μέντζος (2008) σημειώνει ότι οι διπολικότητες ανήκουν στον άνθρωπο γενικά, αφού ξέρουμε ότι τόσο αυτός όσο και κάθε ζωντανός οργανισμός είναι σε μεγάλο βαθμό διπολικά δομημένος και οργανωμένος για λόγους εξελικτικής δυναμικής. Είναι από αυτές ακριβώς που αναπτύσσονται, σε μερικές περιπτώσεις, παθολογικές συγκρούσεις.

τελευταία περίπτωση ο οργανισμός δεν έχει τίποτα, δεν μπορεί να δώσει κανένα παράγωγο, ούτε καν της τάξεως της αναπαραγωγής του τραυματικού. Ήδη από το 1920 ο Freud είχε συνδέσει με την καταστροφικότητα μόνο τις τυφλές εκφορτίσεις, δηλαδή τον ψυχαναγκασμό της επανάληψης, και όχι οποιαδήποτε επανάληψη. Αναρωτήθηκε υπό ποία αιγίδα, εν τέλει, λαμβάνει χώρα η επανάληψη: υπό την αιγίδα της ενόρμησης του θανάτου που οδηγεί στην τραυματοφιλία ή υπό την αιγίδα της ενόρμησης της ζωής με σκοπό τον έλεγχο επί του τραυματικού που οδηγεί στη λύση της έντασης, στη φθορά του τραύματος και στο άνοιγμα προς τις αντικειμενοτρόπες σχέσεις; Σημείωνε ότι η διαδικασία ταύτισης με τον επιτιθέμενο ή με την βία ενός ψυχικά ασθενούς γονιού, παρά την οδύνη που προξενούν στο Εγώ του υποκειμένου, εντούτοις είναι οικονομικότερες από άλλες οι οποίες θα μπορούσαν να στοιχίσουν την κατάρρευση του ψυχισμού.

Διφορούμενος λοιπόν ο ρόλος και η αξία των διαδικασιών επανάληψης για την ψυχική οικονομία του οργανισμού. Ο Fair (1991), αναφέρεται στο τραυματικό δυναμικό του ανθρώπου, στη δυνατότά του, καλώς εχόντων των πραγμάτων, να οργανώνει τραυματικές νευρώσεις. Η τραυματική πραγματικότητα μπορεί ενίοτε να διεγείρει τις αυτοσυντηρητικές ενορμήσεις του Εγώ και αυτό φέρνει στο νου τα βιογραφικά δεδομένα ανθρώπων οι οποίοι έζησαν σε ακραία τραυματικές συνθήκες οι οποίες, εν τέλει, είχαν σαν αποτέλεσμα τη σφυρηλάτηση του χαρακτήρα τους αντί για τον χαμό και την εξαφάνισή τους.

Γενικότερα, στην ψυχαναλυτική κλινική διακρίνουμε ανάμεσα στην επαναλαμβανόμενη αναζήτηση εμπειριών αυτοερωτικού χαρακτήρα οι οποίες αποσκοπούν στο αίσθημα του υπάρχειν και σε αμιγώς αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές (Bursztein, 2002). Οι ψυχαναλυτές μετά τον Freud κάνουν συνήθως διάκριση μεταξύ των επαναληπτικών διαδικασιών που γεννούν ικανοποίηση και εκείνων οι οποίες είναι πέρα και έξω από το σύστημα ευχαρίστησης. Διαφέρουν οι επαναλήψεις οι οποίες συνιστούν μια δημιουργική διέξοδο από εκείνες που παγιδεύουν το υποκείμενο μέσα στη στερεοτυπία της αντιγραφής την επανάληψη του ταυτόσημου (Cahn 1991). Οι πρώτες αφορούν σε διαδικασίες που δεσμεύονται από την επανάληψη του αρεστού, ωστόσο όταν ο ρυθμός τους γίνεται φρενήρης, ακόμα και αυτές μπορεί να ενέχουν τον κίνδυνο αποδιοργάνωσης. Η Ποταμιάνου (1999) υποστηρίζει ότι, εν τέλει, σε όλες τις περιπτώσεις των επαναλήψεων, ακόμα και στους αυτοματισμούς των αυτιστικών, μπορεί να υπάρχουν κάποιες που προσπαθούν να υπηρετήσουν-αν και εκ του μακρόθεν-μερικούς πυρήνες ερωγόνου μαζοχισμού (σύνδεση της οδύνης με την ευχαρίστηση).

Εν γένει, παρά τον αντιεξελικτικό της χαρακτήρα, η λειτουργία της επανάληψης, μπορεί ενίοτε να θετικοποιείται καθώς συμμετέχει, μεταξύ άλλων, και στην ψυχαναλυτική πράξη διαμέσου του φαινομένου της μεταβίβασης. Στη τελευταία

επισυμβαίνει μια χρήσιμη και αβλαβής επαναλαμβανόμενη διαδικασία (επανάληψη των παιδικών συγκρούσεων κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία), η οποία συνιστά το έδαφος, τον χώρο του παιχνιδιού, μια ενδιάμεση περιοχή μεταξύ της αρρώστιας και της πραγματικής ζωής. Είναι διαμέσου αυτού του χώρου όπου επιτυγχάνεται η μετάβαση από την μια στην άλλη (Winnicott, 1971).

Επιπροσθέτως η επανάληψη παραπέμπει στην αναζήτηση του χαμένου αντικειμένου, στη συνάντηση με τα υποκατάστατα αντικείμενα. Είναι η τάση μας να ξαναβρίσκουμε το αρχικό αντικείμενο η οποία καθορίζει τον αντικειμενοτρόπο προσανατολισμό μας, η επανάληψη είναι οργανωτική του κόσμου των αντικειμένων, πλάθει το αντικείμενο, τις αναπαραστάσεις πραγμάτων και λέξεων. Αυτή η κυκλική και αδυσώπητη δύναμη, μπορεί να τίθεται στην υπηρεσία της ψυχικής επιβίωσης ακόμα και αν μοιάζει παθολογική.

Κλινικό παράδειγμα. Άνδρας 53 ετών χρηστικής παθολογίας, σε θεραπεία (αναφέρθηκε σε προηγούμενο παράδειγμα). Αποφάσισε να αλλάξει το γραφείο του το οποίο όπως μετέδιδε ήταν μικρό, για να βρει ένα άλλο μεγαλύτερο (στη μεταβίβαση αυτή η πρόθεση συμπίπτει με την ανάγκη του να αυξήσει τη χωρητικότητα του ψυχικού του οργάνου για να μπορεί να κρατάει το αντικείμενο, δηλαδή τον ψυχοθεραπευτή). Από τα πολλά διαθέσιμα διαμερίσματα που είδε κατά την έρευνά του, βρήκε κάποιο που τον ικανοποιούσε, το οποίο συγκέντρωνε περίπου όσα ακριβώς ζητούσε, εκτός από ένα –δυό σημεία τα οποία ωστόσο ήταν αρκετά για μην του επιτρέψουν να καταλήξει. Πέρασε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα όπου συνέχισε να βλέπει άλλα γραφεία τα οποία ωστόσο δεν τον ικανοποιούσαν, όσο εκείνο που είχε ξεχωρίσει. Έτσι δεν αποφάσισε, γιατί κανένα δεν ήταν «τόσο καλό» όπως εκείνο το πρώτο. Το «εξιδακτευμένο» γραφείο έδειχνε να αναπαριστά το πρώτο αντικείμενο-τον μαστό- το οποίο δεν επρόκειτο να βρει ποτέ (είναι μυθικό). Το αναζητούσε ατέρμονα και μάταια μέσω ενός επαναλαμβανόμενου μηχανισμού ο οποίος μολονότι αποτύγχανε να τον ξαναφέρει στο αρχικό αντικείμενο, στο στήθος, εντούτοις την ίδια στιγμή προξενούσε το άνοιγμά στον εξωτερικό κόσμο και στις αντικειμενοτρόπες σχέσεις προάγοντας τη συνάντηση με υποκατάστατα αντικείμενα τα οποία ήταν σαν το πρώτο (ψευδαισθητική ικανοποίηση). Η επανάληψη αποτελεί την αναζήτηση του χαμένου αντικειμένου και σηματοδύεται από την νοσταλγία. Μετά από πολλές και χρονοβόρες περιπλανήσεις ο θεραπευόμενος επανήλθε στο αρχικό γραφείο που του άρεσε ωστόσο αυτό δεν ήταν πλέον διαθέσιμο, είχε μισθωθεί. Στο επαναλαμβανόμενο σενάριο της ζωής του, εμφορούμενος από παιδική-ναρκισσιστική μεγαλομανία και παντοδυναμία, ζούσε στην αυταπάτη ότι το αντικείμενο είναι πάντα εκεί αμετάβλητο, αμετακίνητο και άφθαρτο για να τον περιμένει. Εν τέλει δεν άλλαξε ποτέ γραφείο, όχι τόσο επειδή ποτέ δεν έφτασε να ξαναβρεί το πρώτο, αλλά μάλλον επειδή δεν το χρειάστηκε. Προϊούσης της θεραπείας, η ενεργοποίηση των διαδικασιών εσωτερίκευσης του αντικειμένου αύξαναν ολοένα περισσότερο την ενδοψυχική του χωρητικότητα, η αρχική στενότητα της οποίας προβαλλόταν στο εξωτερικό αντικείμενο (γραφείο). Επρόκειτο για ένα θέμα περισσότερο διευθέτησης ενός εσωτερικού-ψυχικού χώρου παρά εξωτερικού. Ψυχανάλυση και αρχιτεκτονική τέμνονται: η ψυχανάλυση είναι «αρχιτεκτονική εσωτερικών χώρων».

Η Mc Dougall (2002) εντάσσει τις επαναλαμβανόμενες αποκλίνουσες σεξουαλικές πρακτικές στην *ενόρμηση ψυχικής επιβίωσης* και σημειώνει ότι οι διαστροφές μπορεί να σημαίνουν την ερωτική μορφή του μίσους προς τα πρωταρχικά αντικείμενα. Σε αυτήν την περίπτωση η ερωτικοποίηση γίνεται άμυνα ενάντια στις

απεχθείς εχθρικές επιθυμίες του υποκειμένου προς το περιβάλλον, έτσι ώστε αυτές να γίνονται ανεκτές χάρη στη μεταμόρφωσή τους σε ερωτικά παιχνίδια.

Η θετική όψη της επαναληπτικότητας μπορεί να περιλαμβάνει και δραστηριότητες που είναι δομικές για το ψυχικό όργανο και τη σκέψη, είναι δε παρούσα ιδιαίτερα στο παιχνίδι, διευκολύνοντας τη μάθηση και τη λειτουργική ανάπτυξη. Σχετική είναι η περίπτωση “fort da” του Freud (1920), μέσω της οποίας εισήγαγε το παιχνίδι ως τεχνική στην ψυχανάλυση των παιδιών. Ο εγγονός του Ernest που ήταν τότε δέκα οκτώ μηνών, έπαιζε όταν η μαμά του απουσίαζε: είχε στα χέρια του μια κουβαρίστρα δεμένη με μια κλωστή. Άφηνε να πέσει τη μπομπίνα κρατώντας την με την κλωστή και μετά την ξανάφερνε πάνω του. Παράλληλα έλεγε « fort – da » (« εκεί-κάτω – εκεί », με την έννοια « μακριά – κοντά»/ «έφυγε-επέστρεψε» ή « όχι εκεί – εκεί »), και συνέχιζε με αυτόν τον επαναλαμβανόμενο τρόπο. Το παιχνίδι συμβόλιζε την αλληλοδιαδοχή και επανάληψη της παρουσίας- απουσίας της μαμάς του. Το παιδί, το οποίο εκείνη την περίοδο ξεκινούσε να κατακτήσει τον έλεγχο της ομιλίας, ξαναζούσε *παίζοντας* την επανεμφάνιση της μαμάς του και τον ερχομό της αναπαράγοντας τον τραυματισμό της εξαφάνισής της, μολονότι όλο αυτό ήταν εξόχως δυσφορικό. Η σκηνή αποσκοπούσε στον θηλασμό τον οποίο το παιδί, με αυτόν τον τρόπο, ξαναζούσε ψευδαισθητικά. Μέσω του παιχνιδιού κατάφερε να λάβει υπόψη την αρχή της πραγματικότητας (απουσία της μαμάς-απώλεια του μαστού), αλλά παράλληλα να ικανοποιεί συμβολικά και την ενορμητικότητά του, καθώς η μαμά-κουβαρίστρα επέστρεφε.

Αντίθετα, στην συνήθη αρνητικοποιημένη της μορφή, η καταναγκαστική επανάληψη απεργάζεται τη ζωή, *«αγωνίζεται με μανία να φθείρει το ύφασμα του Εγώ, και μάλιστα να το σχίσει και να το καταστρέψει»*, σημειώνει η Ποταμιάνου (1999, σελ.88). Η συγγραφέας υπογραμμίζει τις ομοιότητες της αναγκαστικής αναπαραγωγής του τραυματικού με τον μύθο του Σίσυφου μαχόμενου εναντίον της δύναμης του θανάτου, την οποία οι προσπάθειές του ήρωα στοχεύουν να εξουδετερώσουν. Το πετυχαίνει όσο ο θάνατος μένει στα δεσμά, ενώ μόλις ελευθερωθεί, το πνεύμα του παρασύρει τον Σίσυφο προς τα σκοτεινά βάθη και την ατελείωτη αναπόφευκτη επανάληψη (σχήμα-πράξη μιας ανόδου και καθόδου).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abraham N. Török M. (1990). L'Écorce et le noyau. Paris, Flammarion.
- Akhtar S. (2009). Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis. Karnac, London
- Anzieu D. (1994). Le penser. Du Moi-peau au Moi pensant. Dunod, Paris.
- Anzieu D. (1995). Le Moi Peau. Dunod, Paris.
- Bergler E. (1992). Principles of self-damage. Int. Univ. Press, New York.
- Bion W. R. (1967a). Second Thoughts. London, William Heinemann, London.

- Bollas C. (1999). *The mystery of things*. Routledge, London.
- Botella C. S. (1990). *La problématique de la régression formelle de la pensée et de l'hallucinatoire*. *La psychanalyse : questions pour demain*, PUF.
- Cahn R.(1991). *Du Sujet*, Rev.Fr.Psychan. 35,σ.71.
- Bursztein C. (2002). *Automutilation chez l'enfant*. *Dictionnaire de la Psychanalyse* », sous la direction de De Mijola A., Calmann –Levy.
- Brette Fr. (2002). *Traumatisme*. *Dictionnaire de la Psychanalyse*. Calmann –Levy, Paris.
- De Mijola A.(2002). *Dictionnaire de la Psychanalyse*. Calmann –Levy, Paris.
- Dolto Fr. (1984). *L'image inconsciente du corps*. Seuil, Paris.
- Gagnebin M., De M'Uzan M.(1996). PUF, coll. *Psychanalyse d'aujourd'hui*.
- Δημητράκου Δ. (1958). *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας τ. Θ' Αθήνα* .
- Δημόπουλος Β. (2013). *Το σώμα και οι αναπαραστάσεις του*. Γαβριηλίδης, Αθήνα.
- Δημόπουλος Β. (2014). *Η ψυχική μορφοποίηση στην ψυχανάλυση*. Δελτίο 51 της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος.
- Evans D. (2005). *Εισαγωγικό Λεξικό της Λακανικής ψυχανάλυσης*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Fain M. (1992). *La vie opératoire et les potentialités de névrose traumatique*. Rev. Fr. Psychosomatique, αρ. 2, σελ.19,
- Fenichel O. (1982). *The psychoanalytic Theory of Neurosis*. Rutledge and Kegan Paul, London.
- Fairbairn
- Ferencsi S. (2005). *Θάλασσα*. Γαβριηλίδης, Αθήνα.
- Freud A. (1936). *The Ego and the Mechanisms of Defence*. Karnac Books, London
- Freud S. (1895). *Project for a scientific psychology*. S.E., 1 The Hogarth Press, London.
- Freud S. (1914). *Remembering, repeating and working through*. S.E.12. The Hogarth Press, London.
- Freud S. (1916). *The libido theory and narcissism*. S.E. 16. The Hogarth Press, London.
- Freud S. (1920). *Beyond the pleasure principle*, S.E. 18, The Hogarth Press, London.
- Freud S.(1933). *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. S. E. 2. The Hogarth Press, London.
- Freud S. (1939). *Moses and Monotheism*. S.E. 23, The Hogarth Press, London.
- Greenacre Ph. (1953). *The prepuberty trauma in girls*, in *Trauma growth and personality*. The Hogarth Press, London.
- Green A. (1993). *Le travail du négatif*. Minuit, Paris.
- Green A. (1998). *Η ιδιωτική τρέλα: ψυχανάλυση των οριακών περιπτώσεων*. Καστανιώτης, Αθήνα.

- Green A. (2007). *Narcissisme de vie, narcissisme de mort*. Minuit, Paris
- Grunberger B. Chasselet-Smirguel J. (1969). *L'Univers Contestationnaire*. Payot Paris.
- H-Ey. Bernard P. Brisset Ch (1989). *Mannuel de Psychiatrie*. Masson, Paris.
- Ηλίου Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν(1956). τομ. 2 , Αθήνα.
- Kaufmann P. (1998). *L'apport Freudien*. Larousse, Paris.
- Houzel D. (2002). *Le traumatisme de la naissance*. Dictionnaire de la Psychanalyse. Calmann –Levy, Paris.
- Κανελλοπούλου Β. (2000). *Ψυχαναλυτική Θεώρηση του Πόνου*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Kernberg O. (1995). *"Love Relations" Normality and Pathology*. Yale University Press, New Haven and London.
- Kohut H. (2004). *Le Soi : la psychanalyse des transferts narcissiques*. P.U.F coll. Le fil rouge.
- Laplanche J. et Pontalis J.(1967). *Vocabulaire de la Psychanalyse*. Puf. Paris
- Μαδιανός Μ. (2003). *Κλινική ψυχιατρική*. Καστανιώτης, Αθήνα.
- Μάνος Ν. (1997). *Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής*. University Studio Press, Θεσσαλονίκη
- Μέντζος Σταύρος (2008). *Θεραπευτικό πλαίσιο και θεραπευτική διαδικασία: Διεργασία της πράξης και της σκέψης*. Παρουσίαση μιας περίπτωσης ψύχωσης νεαρού ενήλικα σε Νοσοκομείο Ημέρας. Στο «Ψυχαναλυτική Ψυχοθεραπεία της Σχιζοφρένειας, Συλλογικό (Επιμ.Βαρτζόπουλος Ιωάννης, Στυλιανίδης Στέλιος, Τζαβάρας Νίκος). Καστανιώτης, Αθήνα.
- Μακ Ντούγκαλ Τζ. (2001). *Τα χίλια και ένα πρόσωπα του έρωτα*. Νεφέλη, Αθήνα.
- McDougall J. (1993). *Plea For A Measure Of Abnormality*. Routledge, London.
- Marty P. (2003). *L'Investigation psychosomatique*, P.U.F. Paris.
- Michel A. (2001). *Dictionnaire de la Psychanalyse*. Encyclopedia Universalis. Paris
- Miller A. (1987). *For your own good*. London, Virago.
- Μπακιτζόγλου Σ. (2003 έως σήμερα). *Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής*. Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη». Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.
- Παπαδόπουλος Ν. (2005). *Λεξικό της ψυχολογίας*. Σύγχρονη Εκδοτική , Αθήνα.
- Pasche F. (1988). *Le sens de la psychanalyse*. Puf, Paris Coll. Fil Rouge.
- Ποταμιάνου Α. (1999). *Διαδικασίες επανάληψης και προσφορές του Εγώ*. Κέδρος, Αθήνα.
- Ποταμιάνου Α. (1993). *Ψυχική οικονομία και δυναμική στις οριακές οργανώσεις*. Χατζινικολή, Αθήνα.

- Potamianou A. (1985). De vortex et de volcans. Περ. Torique, 39, Παρίσι, σελ.49-61
- Potamianou A. (2001).Le traumatique. Dunod, Paris.
- Ποταμιάνου Α. (2013). Πεπρωμένα και σήμαντρα της ενοχής. ανακοίνωση στο Συνέδριο της Ψυχοσωματικής Εταιρείας, Αθήνα 17-18 Μαΐου.
- Roland W. Fairbairn D. (1949). Psychoanalytic Studies of the personality. Tavistock/Routledge
- Roussillon R. (2001). Le plaisir et la répétition, théorie du processus psychique. Paris, Dunod,
- Roussillon R. (2001). Metapsychologie. Dictionnaire de la Psychanalyse. Calmann –Levy, Paris.
- Rosalato G. (1987). Le sacrifice. Puf, Paris.
- Σκούληκα Α. (2014). Σκέψεις για την επανάληψη στο έργο του Freud. Δελτίο 51 της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος.
- Spitz R. (1945). Hospitalism. An Inquiry into the Genesis of Psychiatric Conditions in Early childhood. Psychoanalytic Study of the child. V.1.
- Φάκελος/Συναίσθημα. Ψυχαναλυτικές απόψεις για το συναίσθημα. Νέα δεδομένα από τις ραγδαία εξελισσόμενες ψυχολογικές επιστήμες. Νίκος Κουρέτας. Ανακτήθηκε 20/9/2015 από το Διαδίκτυο <http://www.vimaideon.gr//Article.aspx?d>
- Φιλιππόπουλος Γ. (1991). Εισαγωγή στην Ψυχιατρική. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Fain M. (1992). La vie opératoire et les potentialities de névrose traumatique. Rev. Fr. Psychosomatique, αρ. 2, σελ.19.
- Χαρτοκόλλης Π. (1991). Εισαγωγή στην Ψυχιατρική. Θεμέλιο, Αθήνα.
- Χουντουριάδη Α.-Πατεράκη Λ. (1989). Σύντομο λεξικό ψυχολογικών όρων. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννενα.
- Windgassen – Tolle. (2003). Ψυχιατρική. Αθήνα, Παρισιάνος
- Winnicott D (1958). The capacity to be alone. The International Journal of Psychoanalysis, 39, 416-420.
- Winnicott D. (1971). Playing and Reality. Tavistock, London.
- Winnicott D. Αλούπης Π.(Επιμ.) (1974). Φόβος κατάρρευσης. Άγρα, Αθήνα.